Σύνδεσμος Υποτρόφων Ιδρύματος Ωνάση

Η Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα και το ΕΣΠΑ

Πρακτικά Εισηγήσεων και Συζητήσεως

Αθήνα, 24 Νοεμβρίου 2011

Επιμέλεια: Πρ. Προδρομίδης

Η εκδήλωση διεξήχθη υπό την αιγίδα του Κοινωφελούς Ιδρύματος «Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης»

www.onassis.gr

Μικρή Σκηνή «Χριστίνα Ωνάση»

Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών

Περιεχόμενα

Πρόλογος…… iv

Κατάσταση συνομιλητών, συμβολές στην παραγωγή του τόμου…..……..... v

Εναρκτήριος χαιρετισμός…….…….….. 1

Εισηγήσεις……..…… 2

- Π.Προδρομίδης
  Μια σύντομη περιγραφή του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ)…… 2

- Κ.Κουκολιάς
  Μαθήματα από την εμπειρία των ΚΠΣ και του ΕΣΠΑ: η περίπτωση της Ελλάδος……... 8

  Διάλογος…….…… 17

- Α.Παπαδασκαλόπουλος
  Το ΕΣΠΑ και ο ανασχεδιασμός της στρατηγικής…….…….…….... 19

  Σχολιασμός συντονιστού……... 23

- Ι.Χαλικιάς
  Εμπειρίες από την υλοποίηση των κοινοτικών προγραμμάτων: παράδοξα της ελληνικής πραγματικότητας……. 25

Συζήτηση…….. 29

Ολοκλήρωση της εκδηλώσεως……..……..…… 46

Πρόλογος

Σε μια εποχή έντονης δοκιμασίας, και προσωπικής και συλλογικής, που βιώνουμε οι Έλληνες, σε μια εποχή που οι επερχόμενες αλλαγές προκαλούν δέος γιατί απειλούν να ταράξουν την λιμνάζουσα καθημερινότητά μας, ο Σύνδεσμός μας οργανώνει εκδηλώσεις με στόχο στην συμφιλίωση του Έλληνα με τη νέα πραγματικότητα που έρχεται. Μια τέτοια σπίθα ελπίδας και γόνιμου προβληματισμού φιλοδοξούμε να ανάψει με την ανάρτηση στο Διαδίκτυο των πρακτικών της Ημερίδας με θέμα: *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα και το ΕΣΠΑ*. Η επιστημονική κατάρτιση των εκλεκτών συμμετεχόντων και η ευρύτητα των πεδίων που παρουσιάζονται ελπίζουμε ότι θα δώσουν στον ερευνητή την απαραίτητη πληροφόρηση και τα εφόδια για να συμβάλλει από κάθε θέση στην ανάπτυξη της χώρας μας.

Τάσος Μπουλμέτης
Πρόεδρος του Συνδέσμου Υποτρόφων του Ιδρύματος Ωνάση

Κατάσταση συνομιλητών, συμβολές στην παραγωγή του τόμου

Εισηγητές (κατά αλφαβητική σειρά):

Κωνσταντίνος Κουκολιάς, Γενικός Διευθυντής Αναπτυξιακού Προγραμματισμού Περιφερειακής Πολιτικής και Δημοσίων Επενδύσεων του Υπουργείου Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας.

Αθανάσιος Παπαδασκαλόπουλος, Καθηγητής Περιφερειακής Ανάλυσης και Πολιτικής και Διευθυντής του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου.

Πρόδρομος Προδρομίδης, Ερευνητής του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), πρώην Αντιπρόεδρος της Επιτροπής Πολιτικής Περιφερειακής Αναπτύξεως του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ).

Ιωάννης Χαλικιάς, Επιστημονικός Υπεύθυνος του Κέντρου Εξαγωγικών Ερευνών και Μελετών του Πανελληνίου Συνδέσμου Εξαγωγέων, πρώην Αντιπρύτανης του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών-ΑΣΟΕΕ. Σύμβουλος διαχειρίσεως των επιχειρησιακών προγραμμάτων Κεντρικής Μακεδονίας (1992-95) και Στερεάς Ελλάδος (1995-2001).

Συντονιστής της συζητήσεως:

Σεραφείμ Φυντανίδης, Δημοσιογράφος και οικονομολόγος· επί τριακονταετία Διευθυντής των εφημερίδων *Ελευθεροτυπία* και *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*.

\

* * *

Απομαγνητοφώνηση πρακτικών: Έλενα Καραγιαννίδου

Φωτογραφίες: Αναστασία Ντόλκα

Σκίτσα: Άγγελος Πετρίδης

Στην βελτίωση και ολοκλήρωση του τόμου εισέφεραν η Δέσποινα Σχοινά και η Χαρά Σύρου.

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Πρόδρομος Προδρομίδης

Καλησπέρα σας. Εκ μέρους των διοργανωτών ευχαριστούμε πολύ που ήρθατε. Ελπίζουμε να έχουμε μια ωραία συζήτηση.

Καλωσορίζουμε τους εκπροσώπους του Κοινοβουλίου και της Αυτοδιοίκησης, καθώς και τους Γενικούς και Ειδικούς Γραμματείς Υπουργείων που μας τιμούν με την παρουσία τους, τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Συνδέσμου Υποτρόφων, τα μέλη του Συνδέσμου Υποτρόφων, τους εκλεκτούς προσκεκλημένους που θα μας ομιλήσουν σήμερα, καθώς και όλους εσάς, κυρίες και κύριοι.

Θα ήθελα να προσθέσω ότι οργανωτής της σημερινής εκδήλωσης είναι ο Σύνδεσμος Υποτρόφων του Κοινωφελούς Ιδρύματος «Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης». Πρόκειται για τον σύνδεσμο των ατόμων που κατά την κρίσιμη αρχή της σταδιοδρομίας, επιστημονικής, καλλιτεχνικής ή αθλητικής, στηρίχθηκαν ηθικά και υλικά από το Ίδρυμα Ωνάση. Ο Σύνδεσμος υπάρχει από το 1986 και έχει οργανώσει πολλές εκδηλώσεις, συμπεριλαμβανομένων εκδηλώσεων για οικονομικά θέματα, μεταξύ των οποίων η εκδήλωση για την «Ελλάδα στην Ζώνη του Ευρώ» το 2001 και την εκδήλωση για την «Χρηματοπιστωτική και Οικονομική Κρίση και την Επιστροφή στην Σταθερότητα» το 2010.

Ευχαριστούμε το Ίδρυμα Ωνάση που αγκάλιασε αυτήν την εκδήλωση, την Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών που παραχώρησε αυτήν την αίθουσα και, πάλι, τους προσκεκλημένους που ήρθαν σήμερα να μας διαφωτίσουν.

Θα προηγηθούν οι εισηγήσεις και θα ακολουθήσει συζήτηση.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Μια σύντομη περιγραφή του ΕΣΠΑ

Πρόδρομος Προδρομίδης

Θα ξεκινήσουμε με μια σύντομη περιγραφή του ΕΣΠΑ, για όσους στο ακροατήριο δεν είναι εξοικειωμένοι με το θέμα, ώστε να μπορέσουν να παρακολουθήσουν την υπόλοιπη συζήτηση.

Το ΕΣΠΑ είναι το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς. Χρηματοδοτείται κυρίως με κονδύλια που προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), αλλά και με εθνικούς πόρους. Απαρτίζεται από 14 επιχειρησιακά προγράμματα: πέντε Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) και εννέα Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΤΕΠ). Τα ΠΕΠ αφορούν σε πέντε ενότητες περιοχών:

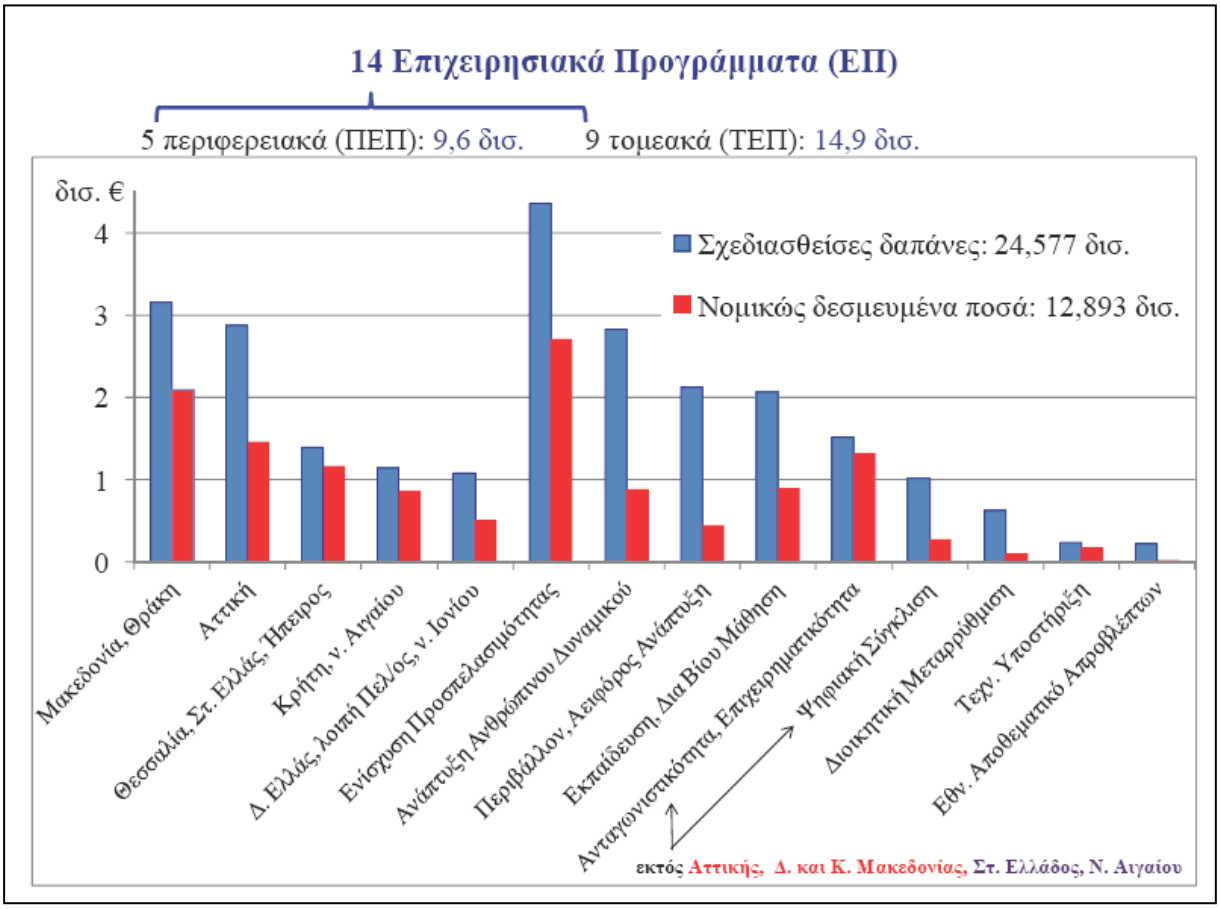
- Η Μακεδονία και η Θράκη συγκροτούν μια περιοχή.
- Η Αττική, δεύτερη περιοχή.
- Η Θεσσαλία, η Ήπειρος και η υπόλοιπη Στερεά Ελλάς και Εύβοια, πλην της Αιτωλοακαρνανίας, συγκροτούν τρίτη περιοχή.
- Η Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου, τέταρτη περιοχή.
- Ο χώρος της Αιτωλοακαρνανίας, Πελοποννήσου και Ιονίων νήσων, πέμπτη περιοχή.

Τα ΤΕΠ είναι τα εξής:

- Για την ενίσχυση της Προσπελασιμότητας.
- Για την Ανάπτυξη του Ανθρωπίνου Δυναμικού.
- Για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη.
- Για την Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση.
- Για την Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα.
- Για την Ψηφιακή Σύγκλιση.
- Γα την Διοικητική Μεταρρύθμιση.
- Δύο μικρότερα προγράμματα με επιπρόσθετους πόρους, προς ενίσχυση των υπολοίπων, εάν υπάρξει ανάγκη.

Στο επόμενο διάγραμμα, με μπλε ράβδους παρουσιάζουμε την κατανομή των προγραμματισθέντων ποσών, της τάξεως των 24,5 δισ. ευρώ. Από τα ποσά αυτά, μέχρι πριν από λίγες ημέρες είχαν δεσμευτεί 12-13 δισ. ευρώ. Τούτο σημαίνει ότι ως χώρα έχουμε να αξιοποιήσουμε περίπου άλλα 11-12 δισ. ευρώ στα επόμενα 2-4 έτη. Δύο εκ των ΤΕΠ, συγκεκριμένα, αυτό για την Ανταγωνιστικότητα και την Επιχειρηματικότητα και αυτό για την Ψηφιακή

Σύνδεση αφορούν όχι στο σύνολο της χώρας αλλά σε ορισμένες περιφέρειες καθότι η Αττική, η Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, η Στερεά Ελλάς και το Νότιο Αιγαίο δεν έχουνε πρόσβαση στους πόρους διότι την εποχή που καταρτίστηκε το ΕΣΠΑ εθεωρούντο εύπορες περιοχές.

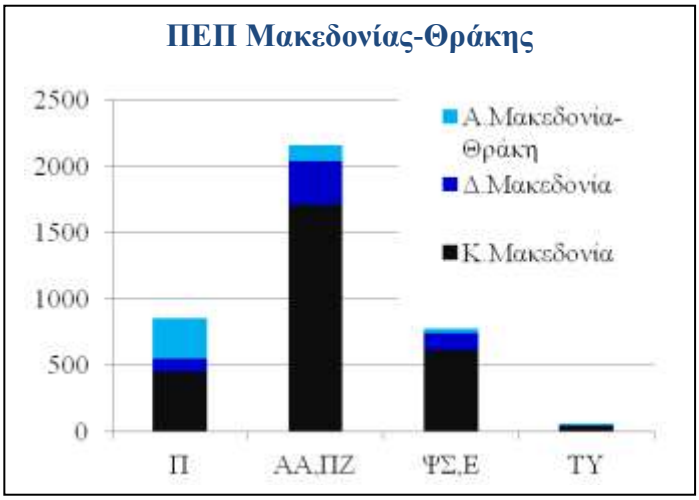

Ας περάσουμε λίγο στο θέμα της δομής ενός προγράμματος, Ίσως μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα κάποια πράγματα που ενδέχεται να προκύψουν στην συζήτηση:

Κάθε ΠΕΠ αποτελείται από άξονες, δηλαδή λειτουργικές ενότητες, που αφορούν στην ενίσχυση της προσπελασιμότητας (Π), την αειφόρο ανάπτυξη (ΑΑ) και ποιότητα ζωής (ΠΖ), την ψηφιακή σύγκλιση (ΨΣ) και επιχειρηματικότητα (Ε) και διαθέτει κάποια μικρή τεχνική υποστήριξη (ΤΥ). Οι τίτλοι των αξόνων θυμίζουν πολύ τους τίτλους των ΤΕΠ. Προκύπτει ότι λίγο-πολύ οι περιφέρειες της χώρας δεν προέβησαν σε πολύ διαφοροποιημένα προγράμματα. Υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις, μια στην Αττική, μια άλλη στο Νότιο Αιγαίο (οι άξονες για την «Αναζωογόνηση των Αστικών Περιοχών» και την «Χωρική Συνοχή και Συνεργία», αντιστοίχως), όμως δεν είναι πολλές. Εν πάση περιπτώσει, εξετάζουμε ενδεικτικά το ΠΕΠ για την Μακεδονία Θράκη στο επόμενο διάγραμμα. Στην βάση, τα αρχικά «Π», «ΑΑ» κ.ε. αντιστοιχούν στα αρχικά των τεσσάρων αξόνων του ΠΕΠ και τα ποσά που προορίζονται για την Ανατολική Μακεδονία-Θράκη δηλώνονται με γαλάζιο, τα ποσά για την Δυτική Μακεδονία

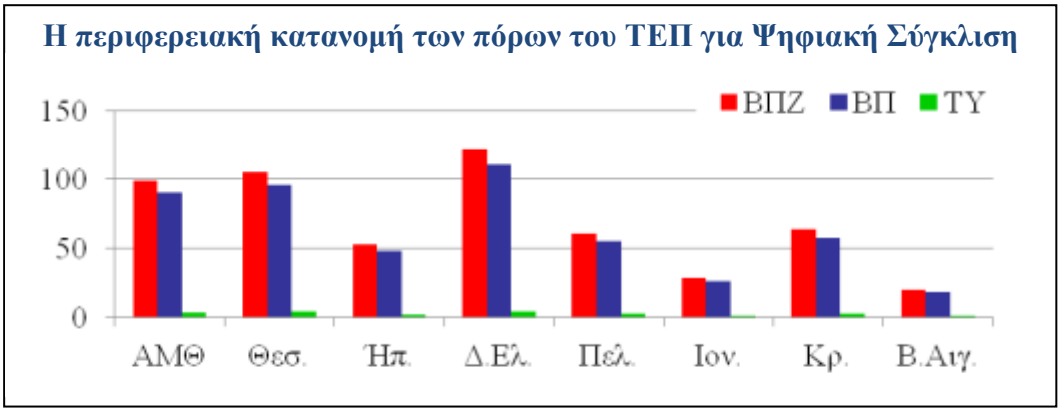
με πιο σκούρο μπλε και τα ποσά για την Κεντρική Μακεδονία με μαύρο. Με τον τρόπο αυτό τα κονδύλια των ΠΕΠ εξειδικεύονται περαιτέρω και κατανέμονται στις περιφέρειες.

Τα ΤΕΠ ποικίλουν ως προς τον αριθμό και φύση των αξόνων. Χάριν ευκολίας εξετάζουμε ένα ΤΕΠ με πολύ λίγους άξονες για να χωράει καλύτερα στην διαφάνεια. Πρόκειται για το ΤΕΠ που αφορά στην Ψηφιακή Σύγκλιση. Εν προκειμένω, τα κονδύλια που προορίζονται για πληροφορική και επικοινωνία κατανέμονται στον άξονα για την Βελτίωση της Ποιότητας Ζωής (ΒΠΖ) που παριστάνουμε με κόκκινο, στον άξονα για την Βελτίωση της Παραγωγικότητας (ΒΠ) που παριστάνουμε με μπλε και το μικρό πρόγραμμα για την Τεχνική Υποστήριξη (ΤΥ) που παριστάνουμε με πράσινο.

- Ο πρώτος άξονας αποσκοπεί στην άμβλυνση ή άρση κοινωνικών ανισοτήτων (δηλαδή στην αξιοποίηση των πόρων της ψηφιακής σύγκλισης για την επίτευξη ενός κοινωνικού στόχου όπως η μείωση της ανεργίας).
- Ο δεύτερος άξονας αποσκοπεί στην ενίσχυση των οικονομικών δυνατοτήτων των περιοχών (δηλαδή, στην αξιοποίηση των κονδυλίων για την ανάπτυξη ενός πλεονεκτήματος ή δυνητικού πλεονεκτήματος μιας περιοχής: κάποιου πράγματος στο οποίο είναι καλύτερη), ώστε αν υπάρχει εκεί ένα «σποράκι», αυτό να καλλιεργηθεί και να ανθίσει, κάνει πολλούς καρπούς και αυγατίσει, για να ευημερήσουμε.

Οπότε αντιλαμβανόμαστε ότι ο κάθε άξονας έχει διαφορετική στόχευση, δηλαδή αποσκοπεί σε διαφορετικά πράγματα: Ο ένας να διορθώσει ανισότητες, ο άλλος να δημιουργήσει πλεονεκτήματα και να συμβάλει στην ανάπτυξη. Εξυπακούεται ότι εφ' όσον οι δύο άξονες έχουν διαφορετικούς στόχους, οι δε περιφέρειες της χώρας είναι διαφορετικές (η μια από την άλλη)

και με διαφορετικές ανάγκες, το αναμενόμενο θα ήταν οι κατανομές κονδυλίων των δύο αξόνων να διαφέρουν. Εν τούτοις, προκύπτει, και αυτό εκπλήσσει, ότι η περιφερειακή κατανομή των κονδυλίων των δύο αξόνων είναι απαράλλακτα ίδια. Με άλλα λόγια, αν 10% των πόρων του άξονα για την άμβλυνση κοινωνικών ανισοτήτων κατανέμεται στην Θεσσαλία, τότε και το 10% του άξονα για την ενίσχυση των οικονομικών της δυνατοτήτων κατανέμεται στην Θεσσαλία· αν το 20% των πόρων του πρώτου άξονα κατανέμεται στην Δυτική Ελλάδα, τότε και το 20% των πόρων του δευτέρου άξονα κατανέμεται στην Δυτική Ελλάδα. Είναι σαν ο δεύτερος άξονας να αντιγράφει τον πρώτο, ενώ η πρόθεση ήταν να έχει άλλη στόχευση. Αποτέλεσμα, τα χρήματα να μην αξιοποιούνται σωστά. Να υποστηρίζεται ότι επιχειρείται να εξυπηρετήσουν αναπτυξιακούς στόχους, αλλά η κατανομή των πόρων να μην είναι η κατάλληλη και να υποδηλώνει κάτι άλλο.

Το ίδιο παρατηρείται στο ΤΕΠ για την Εκπαίδευση και δια Βίου Μάθηση και στο ΤΕΠ για την Διοικητική Μεταρρύθμιση. Στην τελευταία αυτό που γίνεται είναι λίγο τραγελαφικό. Στα προγραμματικά κείμενα που υπέβαλε η χώρα στην ΕΕ, προβλέπεται η ανάπτυξη του ανθρωπίνου δυναμικού που εργάζεται στην δημόσια διοίκηση, η βελτίωση της λειτουργίας της, η ενδυνάμωση της ισότητας των φύλων, η καλύτερη εξυπηρέτηση των κατοίκων των απομακρυσμένων περιοχών που δεν έχουνε πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες κ.ο.κ. Εν τούτοις, όταν έρχεται η ώρα καθορισμού του κριτηρίου κατανομής των χρημάτων, αντί να χρησιμοποιηθεί κάποιος συνδυασμός συναφών δεικτών (φερ΄ ειπείν κατακερματισμού της περιφερείας, δυσαναλογίας ανδρών-γυναικών, δημοσίων υπαλλήλων ανά κάτοικο, εκπαιδευτικού επιπέδου των δημοσίων υπαλλήλων κ.τ.τ.), τίθεται η υφιστάμενη κατανομή των δημοσίων υπαλλήλων! Σε ποια περιοχή της χώρας ευρίσκονται οι μισοί εξ αυτών; Στην Αττική.

Αντίστοιχα συμβαίνουν και στον σχεδιασμό της περιφερειακή κατανομής των κονδυλίων επιμέρους αξόνων, των αναπτυξιακών συμπεριλαμβανομένων, με την κατανομή των πόρων να αποκλίνει από την κατανομή των προτεινομένων ή προσφοροτέρων δεικτών. Εύλογα ενισχύονται οι αμφιβολίες ως προς την δυνατότητα επιτεύξεως των τεθέντων (αναπτυξιακών) στόχων. Λ.χ., στον άξονα για την Ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας και Εξωστρεφείας της χώρας, λαμβάνονται υπ' όψιν τα μεγέθη των εξαγωγών έτσι ώστε οι περιοχές που εξάγουν το ένα ή το άλλο προϊόν να στηριχτούν και να γίνουν καλύτερες σε αυτό; Όχι. Φαίνεται να ακολουθείται η κατανομή του πληθυσμού. Στον άξονα για την Βελτίωση του Επιχειρηματικού Κλίματος, λαμβάνονται υπ' όψιν οι δείκτες τουριστικών δραστηριοτήτων που εμείς ως χώρα αναφέραμε στην επίσημη υποβολή όταν περιγράψαμε το πρόγραμμα για να λάβουμε την χρηματοδότηση; Όχι. Φαίνεται να ακολουθείται η κατανομή των διδασκόντων σε ΑΕΙ και ΤΕΙ. Στον άξονα για την Ενίσχυση της Καινοτομίας, σχεδόν όλες οι κατανομές των ευρεσι-

τεχνιών δεν έχουν καμία σχέση. Ευτυχώς, στο ΚΕΠΕ επιδιώκοντας να «αναπεριφερειακοποίησουμε» τα κονδύλια,[1] εντοπίσαμε μια συσχέτιση με τις ευρεσιτεχνίες για χημικά προϊόντα οπότε αναπτερώνεται κάπως το ηθικό. Γενικά όμως υπάρχουν πολλά περίεργα στην κατανομή των κονδυλίων που ενισχύουν τις αμφιβολίες ως προς το αν τα χρήματα αξιοποιούνται όπως θα έπρεπε και στον μέγιστο βαθμό.

Όμως ακόμα και αν η αρχική χωρική και τομεακή κατανομή των πόρων του ΕΣΠΑ ήταν ιδανική, η δραματική επιδείνωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών στην χώρα δημιουργεί ένα δυσοίωνο μείγμα που πρέπει να αντιμετωπιστεί εδώ και τώρα. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να ανασχεδιάσουμε τμήματα προκειμένου τα χρήματα να πιάσουν τόπο.

Εκτός των προβλημάτων σχεδιασμού, υπάρχουν προβλήματα και στην υλοποίηση. Πρώτο και κυριότερο, παρατηρούνται αποκλίσεις από τον σχεδιασμό και δεν φαίνεται να οφείλονται στις εκ των υστέρων απόπειρες βελτιώσεως του (ατελούς) σχεδιασμού του ΕΣΠΑ. Τουναντίον, φαίνεται να οφείλονται σε:

- Καταβολές ποσών σε προηγούμενα προγράμματα (εκτός ΕΣΠΑ): προγράμματα τα οποία είχαν ξεφύγει διαχειριστικά/κοστολογικά και έπρεπε κάπως να καλυφτούν με αποτέλεσμα να βαπτιστούν δαπάνες του ΕΣΠΑ.
- Κάλυψη άλλων δαπανών του εθνικού προγράμματος δημοσιών επενδύσεων (ΠΔΕ) που χρειάστηκε να περικοπεί.
- Κακή διαχείριση ή κακούς υπολογισμούς από τον κεντρικό ή/και τον περιφερειακό μηχανισμό. Λ.χ., διαβάζουμε ότι οι δράσεις για Ψηφιακή Σύγκλιση στην Ανατολική Μακεδονία-Θράκη ξεπέρασαν τα προβλεπόμενα κονδύλια κατά 300%!

Αν έχουμε τέτοιες υπερβάσεις τι θα κάνουμε; Θα τις «τακτοποιήσουμε» βαπτίζοντάς τες κάτι άλλο και στερώντας πόρους εκεί; Άραγε θα τις καλύψουμε με εθνικούς πόρους που αυτήν την εποχή είναι σε μεγάλη στενότητα;

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα είναι ότι κατά την φάση της υλοποίησης, πολλές αποφάσεις για το ένα, άλλο ή παρ' άλλο έργο λαμβάνονται με γνώμονα (όχι απαραιτήτως την αποδοτικότητα αλλά) την άμεση απορρόφηση (χρήση) πόρων. Συγκεκριμένα, το 2008-9 προτιμήθηκε αντί οι εκδηλώσεις ενδιαφέροντος που ακολουθούν μια πρόσκληση να κρίνονται σε συγκριτική βάση ως προς την προσδοκώμενη αποδοτικότητα να κρίνονται με βάση αν η υποβολή τους προηγείται χρονικά. Το 2010-11, για να επισπευσθεί η διαδικασία ανετέθη και στον περιφερειακό υπηρεσιακό μηχανισμό, πέραν του κεντρικού υπηρεσιακού μηχανισμού, η ανά-

[1] Π. Προδρομίδης, Θ. Τσέκερης, Λ. Αθανασίου, Ζ. Αναστασάκου, Κ. Βογιατζόγλου, Ν. Κανελλόπουλος, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Σπαθή, Α. Πετραλιάς, Ι. Ψυχάρης, Θ. Τερροβίτης (2010). *Η Περιφερειακή Διάσταση του ΕΣΠΑ*. Δύο τόμοι. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

ληψη περισσοτέρων δράσεων χωρίς όμως να έχει διαπιστωθεί αν ήταν έτοιμος. Τελευταία λέγεται και γράφεται ξεκάθαρα, χωρίς περιστροφές, ότι στόχος είναι η απορρόφηση κονδυλίων διότι έτσι προβλέπει το μνημόνιο. Όμως φαίνεται ότι υπεισέρχονται και άλλα κριτήρια. Προ διμήνου, μετά από κάποια απεργία ακούσαμε όλοι ότι θα δοθούν κονδύλια για να αναβαθμιστούν τα ταξί. Ήταν στο σχέδιο του ΕΣΠΑ αυτό; Υπήρχε ανάγκη; Ή σχεδιάστηκε «στο πόδι» αποσκοπώντας στον εξευμενισμό κάποιων αντιδρώντων σε κάποια άλλη κυβερνητική επιλογή; Έτσι δεν προχωράμε καλά. Κονδύλια πάνε «στον βρόντο».

Δεδομένων των λαθών που εντοπίζονται και της αλλαγής των συνθηκών είναι επιτακτική ανάγκη το εναπομένον μέρος του ΕΣΠΑ να ανασχεδιαστεί (και ας είναι εν εξελίξει) και τα κονδύλια να ανακατανεμηθούν όσο πιο σωστά γίνεται. Να γίνει σοβαρή προεργασία, επεξεργασία και μελέτη. (Πιο ορθά: μελέτες.) Επίσης χρειάζεται ένας διαφορετικός τρόπος σχεδιασμού, καταρτίσεως και επιλογής και υλοποιήσεως αποτελεσματικών προτάσεων τόσο κατά την διάρκεια του εναπομείναντος διαστήματος (ως το 2015-6), όσο και ενόψει της επομένης προγραμματικής περιόδου (2014-20). Χρειαζόμαστε καλύτερους μηχανισμούς για τον σχεδιασμό και αξιοποίηση των κονδυλίων. Κατά την συζήτηση που θα ακολουθήσει, νομίζω θα έχω την ευκαιρία να εκθέσω τις σκέψεις και προτάσεις μου επί αυτού, αυτού, όπως, ελπίζω, και οι υπόλοιποι ομιλητές.

Το ζητούμενο είναι τα κονδύλια των ΠΕΠ και ΤΕΠ να προωθηθούν όπου είναι αποδοτικότερα ώστε να παραχθεί το μέγιστο δυνατό προϊόν. Αν αυτό δεν είναι εφικτό σε όλους τους νομούς της χώρας, ας επιχειρηθεί έστω ένα αναπτυξιακό έργο σε μερικούς, ώστε το «σποράκι» που ανέφερα προηγουμένως (βλ. σελ.4) να αυγατίσει στον τόπο μας, μεταβιβαστεί, πολλαπλασιαστεί, και συμβάλει στην βελτίωση της ζωής όλων μας το γρηγορότερο.

Οι αλλαγές επί του εναπομένοντος μέρους του ΕΣΠΑ θα πρέπει να περάσουν από την ΕΕ. Από την στιγμή που εμπλέκονται δύο η τρείς επιτροπές παρακολούθησης της ΕΕ θα πρέπει η κάθε επιτροπή να συμφωνήσει. Η όλη διαδικασία ενδέχεται να απαιτήσει λεπτούς πολιτικούς χειρισμούς. Λαμβάνοντας όμως υπ' όψιν τι διακυβεύεται στην χώρα, η υπεύθυνη στάση επιτάσσει αυτές οι συζητήσεις με την ΕΕ να επιχειρηθούν. Η τελευταία έχει δείξει ότι κατανοεί την ιδιάζουσα κατάσταση που αντιμετωπίζουμε. Προσφάτως διευκόλυνε τα περιθώρια ελιγμών της χώρας μειώνοντας την υποχρεωτική καταβολή της εθνικής συμμετοχής στα συγχρηματοδοτούμενα έργα του ΕΣΠΑ από 15% σε 5%.

Μαθήματα από την εμπειρία των ΚΠΣ και του ΕΣΠΑ: η περίπτωση της Ελλάδος

Κωνσταντίνος Κουκολιάς

Καταρχάς αισθάνομαι συγκινημένος γιατί σήμερα μετά από πολλά χρόνια είχα την δυνατότητα να συναντηθώ με άτομα τα οποία ουσιαστικά ήταν και οι δάσκαλοί μας καθ' όλη την προηγούμενη περίοδο. Δεν ξέρω αν και εμείς ανταποκριθήκαμε στους στόχους τους οποίους μας είχαν βάλει, αλλά προσπαθήσαμε.

Θα ήθελα να συμπληρώσω στην εισαγωγή του κυρίου Προδρομίδη το εξής (βλ. σελ.3): Κατά την φάση του σχεδιασμού που προηγείται της κατάστρωσης των προγραμμάτων, υπάρχει διαβούλευση όλων των κρατών-μελών, κατά την όποια η Eurostat παρέχει μια κατάταξη όλων των περιφερειών των κρατών-μελών ανάλογα με τα μέσα επίπεδα και τα όρια εισοδήματος, όπως ορίζονται σε κάθε μια προγραμματική περίοδο. Έτσι, για την Ελλάδα, την περίοδο 2007-13 ορίστηκαν:

- Δύο περιφέρειες, το Νότιο Αιγαίο και η Στερεά Ελλάς, ως περιφέρειες που ανήκουν στον λεγόμενο «Στόχο της Ανταγωνιστικότητας».
- Τρεις περιφέρειες που ορίζονται ως «Μεταβατικές», η Αττική, η Κεντρική και η Δυτική Μακεδονία, εν όψιν του γεγονότος ότι παρουσίαζαν κάποια ανάπτυξη, άρα στην επόμενη προγραμματική περίοδο (μετά το 2013) θα επαναεξεταζόντουσαν μήπως μπουν στον «Στόχο της Ανταγωνιστικότητας».
- Οι υπόλοιπες εννέα περιφέρειες, της «Σύγκλισης».

Τώρα γιατί το λέω αυτό; Πριν να φτάσουμε στον σχεδιασμό των πολιτικών, δυστυχώς προηγείται η κατανομή των αριθμών. Είναι μια διαδικασία την οποία επιβάλλουν οι υπηρεσίες της Επιτροπής. Κατά την περίοδο αυτή διαμορφώνονται τα ποσά που κατανέμονται σε κάθε χώρα, αποφασίζονται και ψηφίζονται κανονισμοί στους οποίους, δυστυχώς, είναι αυτά που λέμε «μικρά γράμματα»: τα μικρά γράμματα σε ένα ασφαλιστήριο. Εκεί, σε αυτούς τους κανονισμούς λοιπόν, υπάρχει μια άτεγκτη αναφορά στα συστήματα διαχείρισης και ελέγχου. Κάθε κράτος-μέλος πρέπει να διαθέτει πιστοποιημένα συστήματα διαχείρισης και ελέγχου τέτοια που να αποδίδουν επιλέξιμες δαπάνες στα κοινοτικά όργανα, προκειμένου να έρχονται τα χρήματα στο κράτος-μέλος. Καταλαβαίνετε, συνεπώς, ότι μιλάμε για ένα περίπλοκο σχήμα. Δεν μιλάμε για ένα σχήμα επιθυμιών ενός κράτους, πως βλέπει την περιφερειακή ανάπτυξη σε μια περιφέρεια, αλλά ότι είναι υποχρεωμένο να ακολουθήσει κάποιους κανόνες, η απόκλιση από τους οποίους έχει στοιχίσει πάρα πολύ στην χώρα μας.

Έχω έναν πίνακα εδώ. Κατάφερα να μαζέψω στοιχεία από το 1986 και εξής. Το σύνολο του προϋπολογισμού των προγραμμάτων που διαχειριστήκαμε ανέρχεται περίπου σε 125 δισ. ευρώ. Η εθνική συμμετοχή περίπου στα 59 με 60 δισ. και η κοινοτική στα 65 δισ.

FINANCIAL TABLE OF CO-FUNDED DEVELOPMENT PROGRAMMES IN GREECE 1986 – 2006					FINANCIAL TABLE OF CO-FUNDED DEVELOPMENT PROGRAMMES IN GREECE 2007- 2013/TOTAL REVIEW			
	M.I.P.	1st CSF	2nd CSF	3rd CSF		NSRF		TOTAL
	(1986-1993)	(1989-1993)	(1994-1999)	(2000-2006)		(2007-2013)		(1986-2013)
Total Budget	3,212,391 thou. ECU	12,956,054 thou. ECU	29,721,300 thou. ECU	44,751,168 thou. EURO	**Total Budget Co-funded public expenses**	32,376,443 thou. ECU 24,911,981 thou. ECU		125,334,017 thou. EURO
National public participation	33.1%	42.0%	23.8%	25.8%	National public participation	14% 18%=4,411,981		59,931,419 thou. EURO
Community participation	56.9%=1,827,850	50.3%=6,516,895	47%=13,969,011	50.7%=22,688,842	Community participation	63% 82%%=20,400,000		65,402,598 thou. EURO
Private participation	10.0%	7.7%	29.2%	23.4%	Private participation	23% 7.464.463		
COHESION FUND					**EARDF - EFF**			
Community participation			3,061,200 thou. ECU	3,320,000 thou. EURO	Community participation	3,900,000 thou. EURO		3,900,000 thou. EURO

Τα νούμερα που σας αναφέρω είναι προγραμματικά. Τι σημαίνει αυτό; Ότι στην πραγματικότητα η εθνική συμμετοχή δεν ήταν 59,9 (βλ., δεύτερη σειρά, τελευταία στήλη) αλλά πολύ μεγαλύτερη εξαιτίας δημοσιονομικών διορθώσεων. Εφόσον η χώρα μας δεν διέθετε συστήματα διαχείρισης και ελέγχου, συνεχώς κατέβαλε ή επέστρεφε πολλά ποσά στην Ε.Ε. (είτε στο ταμείο αγροτικής ανάπτυξης είτε στο περιφερειακό ταμείο και το κοινωνικό ταμείο). Τι σημαίνει όμως αυτό για την δική μας διαδικασία; Δεν θα σας κουράσω με νούμερα αλλά με διαδικασίες για να μπούμε ίσως πιο σύντομα στην έννοια του μηχανισμού του ΕΣΠΑ. Σημαίνει ότι ο Έλληνας φορολογούμενος φορολογείται και ότι τόσο από την φορολογία του όσο και από τα δάνεια που παίρνει το κράτος διαμορφώνεται το ποσό του ΠΔΕ που ψηφίζεται από την Βουλή κάθε χρόνο. Σημαίνει ότι εμείς ως κράτος προκαταβάλουμε το 100% των χρημάτων για να υλοποιηθούν οι δράσεις του ΕΣΠΑ. Αφού γίνει αυτό, με βάση τους ελεγκτικούς μηχανισμούς της Επιτροπής ελέγχεται κάθε ευρώ που μπαίνει στο πληροφοριακό μας σύστημα (δηλαδή αν ανταποκρίνεται στους κανόνες). Οι κανόνες είναι πολλοί: κανόνες της εσωτερικής αγοράς, κανόνες των δημοσίων έργων και συμβάσεων, κανόνες του ανταγωνισμού (δηλαδή των κρατικών ενισχύσεων). Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, η εικόνα που σας

μεταφέρω είναι ότι ο πραγματικός συνολικός προϋπολογισμός δεν είναι 125 δισ. ευρώ. Ξεπεράσαμε τα 140 δισ. ευρώ. Το ακριβές ποσό δεν μπορώ να το εκτιμήσω. Κάποια στιγμή ίσως με την βοήθεια κάποιων οργανισμών όπως το ΚΕΠΕ ή ένα ακαδημαϊκό ίδρυμα να έχουμε μια καλύτερη προσέγγιση.

Όταν πηγαίνω στην Σχολή Δημόσιας Διοίκησης καταφεύγω σε έναν απλό κανόνα για να γίνομαι ίσως πιο εύληπτος και κατανοητός: την αναλογία 3 προς 1. Δηλαδή ο ελληνικός προϋπολογισμός καταβάλλει τρεις νομισματικές μονάδες, από αυτές αναγνωρίζεται ως επιλέξιμη περίπου η μία (αυτό συμβαίνει στα δημόσια έργα, ειδικότερα στα μεγάλα δημόσια έργα) και από τη μια μονάδα λαμβάνουμε ως κοινοτική συνδρομή το 60%. Με άλλα λόγια, στα τρία ευρώ, η κοινοτική συνδρομή ανέρχεται ουσιαστικά στα 60 λεπτά του ευρώ. Δεν είναι το 60 αλλά το 20%.

Προσπαθώ να σας δώσω μια εικόνα του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο εντάσσεται η περιφερειακή πολιτική. Προφανώς η περιφερειακή πολιτική περιλαμβάνει επιθυμίες και στόχους που θέτουν οι περιφέρειες ή οι διάφοροι θεματικοί τομείς, αλλά το εφικτό ποιο είναι; Δεν θα ξεχάσουμε την διαδικασία της μεγάλης δημοσιονομικής διόρθωσης που είχαμε υποστεί το 2004. Σε επίπεδο δημόσιας δαπάνης ανήλθε περίπου στο 1,6 δισ.. και σε επίπεδο κοινοτικής συμμετοχής περίπου σε 950 εκατ. ευρώ.

Κάνω μια τέτοια εισαγωγή για να σας δείξω ότι το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ)[2] ή το ΕΣΠΑ είναι μια πολυδιάστατη έννοια. Και ο λόγος που καταφεύγουμε στην έννοια της απορροφητικότητας που ανέφερε ο προηγούμενος ομιλητής είναι διότι βάζουμε κάποια επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο είναι η απορροφητικότητα, το δεύτερο η ποιότητα, αλλά όταν δεν μπορείς να επιτύχεις την ποιότητα διότι π.χ. σε ακαδημαϊκό επίπεδο η απόδοση των ερευνητικών προγραμμάτων δεν είναι αυτή που πρέπει να είναι, στρέφεσαι σε άλλες διαδικασίες προκειμένου, αν μη τι άλλο, να εισάγεις κοινοτικά χρήματα στον Ελληνικό προϋπολογισμό στον οποίον προσμετράται και η διαδικασία του ελλείμματος. Αυτή τη στιγμή το ΠΔΕ είναι περίπου γύρω στα 6,89 δισ. Έχουμε υποστεί φέτος δύο μειώσεις. Η μια μείωση ήταν 950 εκατ. και η δεύτερη μείωση, που ανακοινώθηκε προχθές, 660 εκατ. Συνολικά, περίπου 1,6 δισ. ευρώ. Γιατί το υπεστήκαμε αυτό; Το υπεστήκαμε διότι υπάρχει μια καθυστέρηση, η οποία σημαίνει ότι οι στόχοι του μνημονίου όπως είχαν τεθεί από τον Ιούνιο αποκλίνουν και αυτό με την σειρά του σημαίνει ότι τα χρήματα που προσδοκούμε να πάρουμε από την ΕΕ αρχίζουν να μειώνονται επικίνδυνα. Άρα να αυξάνεται το υπόλοιπο του ΠΔΕ ως έλλειμμα. Κάνω

[2] Το χρηματοδοτικό πρόγραμμα της ΕΕ που διήρκεσε από το 1989 ως το 2006 υπό την μορφή του 1ου ΚΠΣ από 1989 ως 1993, του 2ου ΚΠΣ από το 1994 ως το 1999, του 3ου ΚΠΣ από το 2006 ως το 2006. Αντικαταστάθηκε από το ΕΣΠΑ.

μια τέτοια, αν θέλετε, εισαγωγή για να αντιληφθούμε γιατί μπαίνουμε στην λογική των αριθμητικών δεδομένων.

Έχοντας υπ΄ όψιν αυτά, στην αρχή κάθε περιόδου καλούμε όλους τους εταίρους, ακόμη και τον ιδιωτικό τομέα και τα πανεπιστήμια να υποβάλουν προτάσεις. Οι προτάσεις αυτές (α) διαμορφώνονται σε επίπεδο θεματικής προτεραιότητας με βάση κάποιους δείκτες και διαδικασίες τις οποίες συμφωνούμε με τις κοινοτικές υπηρεσίες και στη συνέχεια (β) τις αναλύουμε σε επίπεδο περιφερειών. Είναι γεγονός ότι την «μερίδα του λέοντος» πάντοτε την παίρνουν εκείνοι οι οποίοι έχουν (α) δυνατότητες, (όχι λόγω πληθυσμιακών κριτηρίων), δυνατότητες του ιδιωτικού τομέα, ή (β) ανάγκες σε μια περιφέρεια. Π.χ., οι ανάγκες για την παροχή υποδομών στην Αττική ή την Κ.Μακεδονία δεν είναι ίδιες με αυτές άλλων περιοχών. Εξαιτίας αυτών των διαδικασιών δημιουργείται ένα δυσανάλογο σχήμα το οποίο επιβαρύνει και το εθνικό ΠΔΕ. Μην ξεχνάμε το ΠΔΕ απαρτίζεται κατά 80% από το συγχρηματοδοτούμενο (από την ΕΕ) και κατά 20% από το εθνικό. Έρχεται το εθνικό, αυτό το 20%, να συνδράμει περιφέρειες όπως το Νότιο Αιγαίο και την Στερεά Ελλάδα με ειδικά αναπτυξιακά προγράμματα για να αντισταθμίσει την αδυναμία και την καθυστέρηση που παρατηρείται στο συγχρηματοδοτούμενο.

Θα αναφερθώ σε ορισμένα βασικά στοιχεία τα οποία μπαίνουν στον πυρήνα του ΕΣΠΑ. Δεν θέλω να σας κουράσω με περισσότερα νούμερα γιατί τα νούμερα είναι σε ιστοσελίδες και τα βρίσκετε καθημερινά. Αυτά που θα σας παρουσιάσω δεν αποτελούν (είτε γραφειοκρατικές, ελληνικές γραφειοκρατικές είτε ακαδημαϊκές) απόψεις. Επαναλαμβάνω προέρχονται από υποχρεώσεις που απορρέουν από κοινοτικούς κανονισμούς και υπάρχουν τρία είδη κανονισμών: (α) Κανονισμοί, άτεγκτοι κανονισμοί για κρατικές ενισχύσεις μέσα από την γενική διεύθυνση ανταγωνισμού που αγγίζουν σχεδόν το σύνολο των ενεργειών στις οποίες προβαίνουμε. (β) Κανονισμοί που αφορούν στις διαδικασίες του ελεγκτικού συστήματος. (γ) Κανονισμούς που αφορούν στα δημόσια έργα, τις προμήθειες και τις συμβάσεις. Η χώρα μας σε όλα αυτά τα θέματα εναρμονίζεται με μεγάλη καθυστέρηση, καθυστέρηση που αγγίζει και τα όρια της δεκαετίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όταν π.χ. μπαίνει μια προτεραιότητα σε μια περιφέρεια και δεν υπάρχει εκεί φορέας που να μπορεί να ανταποκριθεί στους όρους που θέτει το καθεστώς ενίσχυσης, προφανώς δεν πραγματοποιείται το έργο. Αφού δεν πραγματοποιείται το έργο είμαστε αναγκασμένοι να προσφύγουμε σε έργο που μπορεί να υλοποιηθεί και ας μην αντιστοιχεί στην στρατηγική της ανάπτυξης. Έτσι απομειώνουμε την ποιότητα και προσπαθούμε να διασώσουμε την διαδικασία της απορρόφησης.

Ο βασικός κανόνας που διέπει όλες τις ενέργειές μας, καλώς ή κακώς, είναι ο κανόνας «ν+2» ή «ν+3». Αυτός ο κανόνας ουσιαστικά απεφασίσθη, ρυθμίστηκε με τον νόμο 3845, τον

περίφημο νόμο του μνημονίου, με βάση τον οποίον πλέον μπήκαν όχι απλώς ετήσιοι άλλα και εξαμηνιαίοι στόχοι. Έχουμε να αντιμετωπίσουμε αυτόν τον κανόνα. Επίσης έχουμε να αντιμετωπίσουμε τα καθεστώτα ενίσχυσης όπως αυτά προς μικρομεσαίους πάσης μορφής (και ανεφέρθη προηγουμένως (σελ. 7) ένα εύστοχο παράδειγμα, ότι ανακοινώθηκε από κάποια πολιτική ηγεσία ότι θα γίνει επιχορήγηση για τον εκσυγχρονισμό των ταξί. Εάν δεν υπακούει στον κανόνα της κοινότητας που έχει σχέση με τις κρατικές ενισχύσεις, απλώς είναι μια εξαγγελία, άρα μην φοβόσαστε, πάμε παρακάτω). Οι συμβάσεις παραχώρησης είναι το μεγάλο αγκάθι αυτής της περιόδου διότι όταν σχεδιάστηκε το ΕΣΠΑ και έγινε αντιληπτό το επερχόμενο μέγεθος της κρίσης και η αδυναμία του Ελληνικού προϋπολογισμού να καλύψει τα πέντε γνωστά μας μεγάλα έργα, τους αυτοκινητοδρόμους, αλλά και άλλα έργα πολύ μεγάλα άνω των 50 εκατ. ευρώ… (Αυτό είναι το όριο πάνω από το οποίο η κοινότητα θεωρεί ένα έργο μεγάλο. Και το μεγάλο έργο μεγάλο απαιτεί πλήρη εξονυχιστικό έλεγχο, μελέτες κόστους στο τέλος και ότι δεν μπορείτε να φανταστείτε ως διαδικασία.) Τότε απεφασίσθη ένα μέρος των έργων αυτών να υλοποιηθεί μέσω των συμβάσεων παραχώρησης με εμπλοκή χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων ελληνικών η ξένων για να καλύψουν ένα μέρος της εθνικής συμμετοχής. Μέσα σε αυτή τη διαδικασία θα σας κάνω και μια περιγραφή για μικρά προγράμματα σε περιφέρειες που αφορούν σε θέματα αστικής ανάπτυξης και που, θα έλεγε κανείς, αποκτούν ιδιαίτερο κοινωνικό ενδιαφέρον αλλά και ενδιαφέρον περιβαλλοντικό.

Ας ξεκινήσουμε από την πρώτη διαδικασία. Προκειμένου να εκτιμήσουμε τον κανόνα «ν+2» ουσιαστικά ξεκινάμε την σχεδίαση πάνω στην διαχείριση των κινδύνων. Τι σημαίνει αυτό; Ότι είμαστε υποχρεωμένοι τριμηνιαίως να κάνουμε προβλέψεις και να βάζουμε στόχους σε τριμηνιαία βάση και να κάνουμε κατεπείγοντα προγράμματα (*crash programs*) που σημαίνει θα πρέπει να προβλέψουμε, κάνουμε ανάλυση δυνατοτήτων των διαφόρων μηχανισμών και φορέων από την περιφέρεια ή του «χ» υπουργείου και στην βάση αυτών να προετοιμάσουμε μια έκθεση και να προετοιμάσουμε την ηγεσία μας για την πραγματική εικόνα ενός προγράμματος και τι μπορούμε να αναμένουμε σε σχέση με ό,τι ανακοινώνεται και αναγγέλλεται.

Η επόμενη φάση είναι να ελαττώσουμε, να μειώσουμε, να αντιμετωπίσουμε τον κίνδυνο και να τον διαχειριστούμε. Σε αυτό το πλαίσιο έχουμε αναπτύξει μια διαδικασία τοποθέτησης. Δηλαδή ξέρουμε από το προηγούμενο έτος, μέσα από ένα σύστημα προβλέψεων που έχουμε ανά άξονα (όπως περιγράφηκε προηγουμένως) και ανά επιχειρησιακό πρόγραμμα, τι περιμένουμε. Αυτό σημαίνει ότι εφόσον ξέρω από το 2010 τι πρέπει να γίνει το 2011 και επειδή το 2011 δεν φαίνεται να πιάνω τους στόχους, είμαι υποχρεωμένος να προτείνω μέτρα τέτοια τα οποία θα ικανοποιήσουν, θα είναι κάτω από την «κόκκινη γραμμή» (δηλαδή, εντός

των ορίων) των κοινοτικών κανονισμών: συγχρόνως να μπορέσω να ικανοποιήσω τις κοινοτικές απαιτήσεις και βέβαια και τις απαιτήσεις του προϋπολογισμού. Τέτοια μέτρα είναι π.χ. τα χρηματοδοτικά εργαλεία που διαβάζετε στις εφημερίδες, με ορισμένους τίτλους που ακούτε περίεργους, JEREMIE (*Joint European Resources for Micro to medium Enterprises*), JESSIKA (*Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas*) κ.τ.λ.

Για την αντιμετώπιση των πιο πάνω και επειδή δεν άντεχε η δημόσια διοίκηση να μπει σε μια τέτοια λογική, από το 2000 θεσμοθετήθηκε η έννοια των διαχειριστικών αρχών. Οι διαχειριστικές αρχές στην ουσία, στον κανονισμό, περιγράφονται σαν *managing authority*. Επειδή στην Ελλάδα το *management* καλώς ή κακώς το έχει η δημόσια διοίκηση, στην ουσία οι αρχές αυτές είναι τα φίλτρα μεταξύ της ΕΕ και των αδυναμιών των ελληνικών δικαιούχων (έτσι τους λέμε τελικούς δικαιούχους): την διεύθυνση τεχνικών υπηρεσιών μιας νομαρχίας, μιας περιφέρειας ή ενός υπουργείου ή την διεύθυνση οικονομικού. Και αυτές οι υπηρεσίες ουσιαστικά τι κάνουν; Καλούνται να επιβεβαιώνουν στην ΕΕ ότι οι δαπάνες που δηλώνουν είναι αυτές που πρέπει να είναι και να προλαμβάνουν δαπάνες οι οποίες συγκεντρώνονται αλλά δεν είναι επιλέξιμες για να αποφύγουμε την δημοσιονομική διόρθωση. Εάν η χώρα προλάβει την δαπάνη που παρουσιάζει προβλήματα και δεν την στείλει στην ΕΕ ως επιλέξιμη τότε η δαπάνη επιβαρύνει την χώρα. Αν όμως η δαπάνη προωθηθεί μέσω της αρχής πληρωμής, τότε η χώρα είναι υποχρεωμένη να επιστρέψει αυτομάτως στην ΕΕ χρήματα ή να της παρακρατηθούν χρήματα. Αυτή η διαδικασία του κινδύνου γίνεται είτε ατομικά σε επίπεδο διαχειριστικής αρχής είτε συνολικά μέσα από την εθνική αρχή συντονισμού η οποία αποτελεί αρμοδιότητα του Υπουργείου Ανάπτυξης (ως Υπουργείου Οικονομίας) κ.τ.λ..

Για να γίνει αυτό μέσα από το πληροφοριακό σύστημα, έχουμε φτιάξει μια βάση δεδομένων, βάση δεδομένων από το 2^{ο} ΚΠΣ, από το 3^{ο} ΚΠΣ. Μην σας φαίνεται περίεργο ότι ακόμη δεν έχουν τελειώσει έργα του 2^{ου} ΚΠΣ. Και επειδή υπάρχουν κάποιοι παλαιότεροι συνάδελφοι εδώ από το ΚΕΠΕ που μας βοηθούσαν να κλείσουμε αυτά τα προγράμματα, καταλαβαίνετε ότι αυτό οπωσδήποτε αποτελεί ένα μειονέκτημα της χώρας. Διότι όταν η ΕΕ κλείνει την τελευταία προθεσμία μέσα στην οποία μπορούν να πληρωθούν οι δαπάνες, οι εναπομένουσες δαπάνες αναλαμβάνονται από το κράτος-μέλος. Ποιος τις πληρώνει αυτές; Ο Έλληνας φορολογούμενος μέσω του εθνικού ΠΔΕ.

Υπάρχει η εντύπωση ότι στην δημόσια διοίκηση δεν υπάρχουν μοντέρνα συστήματα και μηχανισμοί. Όμως τις διαφάνειες που σας παρουσιάζω τώρα τις έχω στα Αγγλικά γιατί το θέμα το παρουσιάζω στο Maastricht σαν μάθημα σε άλλα κράτη-μέλη, διότι θεωρούμε ότι από πλευράς διαχείρισης έχουμε επιτύχει πάρα πολύ υψηλά επίπεδα. Από πλευράς υλοποίησης υπάρχει ένα μεγάλο ερωτηματικό.

Θα περάσω τώρα στο θέμα των κρατικών ενισχύσεων. Όπως σας ανέφερα στην εισαγωγή, σε κάθε προγραμματική περίοδο γίνεται μια κατάταξη των περιφερειών με βάση τα αποτελέσματα της Eurostat. Η κατάταξη ταυτόχρονα θέτει τα όρια επιχορήγησης των επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα τα οποία δεν μπορούμε να ξεπεράσουμε. Για αυτό έχουμε αναπτύξει ειδικό σύστημα, το σύστημα συσσώρευσης των ενισχύσεων. Θα έχετε ακούσει ότι η χώρα έχει παραπεμφθεί στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο διότι πριν από τρία-τέσσερα έτη δόθηκαν αφορολόγητα αποθεματικά άνευ ελέγχου σε έναν σύνολο βιομηχανιών της χώρας, επενδυτών κ.τ.λ. χωρίς να διατηρηθούν τα πλαφόν, οι οροφές και όλες αυτές οι διαδικασίες. Αποτέλεσμα, εκκρεμεί σε βάρος της χώρας μας, έως ότου ξεκαθαρίσουμε, μια απόφαση από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο η οποία μπορεί να σημαίνει είτε επιστροφή χρημάτων (οριζόντια διόρθωση) ή εκ μέρους της χώρας ανάληψη κάποιων διαδικασιών. Δηλαδή, μόνη της η χώρα θα πρέπει να ψάξει να βρει τι έχει κάνει, να ξεκαθαρίσει, να πληρώσει, και εκείνα που είναι πράγματι επιλέξιμα να τα κρατήσει.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία ενισχύουμε τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) στις 13 περιφέρειες. Τι σημαίνει ενισχύουμε τις ΜΜΕ; Η Ελλάς έχει πολλά σώματα, πολλές διαδικασίες μέσω των οποίων ενισχύονται οι ΜΜΕ. Τα προγράμματα που είδατε στην τηλεόραση σήμερα ότι ανακοίνωσε ο Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) είναι προγράμματα ενίσχυσης ΜΜΕ και υπάγονται σε αυτές τις διαδικασίες των κρατικών ενισχύσεων. Δεν μπορούν να ξεφύγουν από αυτές τις διαδικασίες. Δύο έννοιες που επιχειρούμε να προωθήσουμε αυτήν την περίοδο είναι οι εξής: Λόγω της κρίσης, εξαιτίας της οποίας θα ανασχεδιαστεί και το ΕΣΠΑ, ζητάμε να αποκλίνουμε από τον αυστηρό κοινοτικό κανονισμό ότι δεν επιδοτείται μια ΜΜΕ για το κεφάλαιο κίνησης. (Για περίπλοκες διαδικασίες, που δεν θέλω να σας κουράσω, όποιος ενδιαφέρεται ας κοιτάξει στις ιστοσελίδες μας ή ας έρθει σε επαφή μαζί μου για να την εξηγήσω.) Λέει λοιπόν ο κανονισμός ότι το ΕΣΠΑ επιχορηγεί μόνο το κομμάτι εκείνο του επενδυτικού μέρους το οποίο αφορά σε πρόταση μιας ΜΜΕ. Εάν αφορά σε λειτουργικά έξοδα και κεφάλαιο κίνησης, δεν είναι επιχορηγεί (δηλαδή είναι μη επιλέξιμη δαπάνη). Η πρώτη προσπάθεια είναι αυτή. Η δεύτερη προσπάθεια είναι η εξής: Ο κανονισμός επιβάλλει ότι όταν λ.χ. ο ΟΑΕΔ ενισχύει μια επιχείρηση, ο επιχειρηματίας που ενισχύεται πρέπει να κρατήσει για τρία έτη τον υπάλληλο του οποίου η θέση επιχορηγείται. Σε ημέρες κρίσης και αβεβαιότητας, που ένα μεγάλο ποσοστό επιχειρήσεων αυτήν την στιγμή κλείνει, και δεν μπορούμε να το ελέγξουμε, αυτό προφανώς συνιστά μεγάλη αστοχία. Είναι κάτι που προσπαθούμε από ελληνικής πλευράς να επιτύχουμε, ίσως και μέσω της ομάδας δράσης (*task force*) της Επιτροπής που έχει δημιουργηθεί εσχάτως.

Ας περάσουμε στα πλεονεκτήματα της εφαρμογής της διαδικασίας. Συχνά μιλούμε για την απλοποίηση του συστήματος. Μετά από όσα είπαμε αυτό ίσως δημιουργεί αρκετά ερωτηματικά. Εμείς διαχειριστικά καταβάλλουμε κάθε προσπάθεια να είμαστε πιο κοντά σε αυτό που επιβάλλουν οι κοινοτικοί κανονισμοί. Η κουλτούρα όμως των ελληνικών υπηρεσιών, αν θέλετε, και όλου του παραγωγικού κλάδου, απέχει πολύ από αυτό που λέει ο κοινοτικός κανονισμός, η εναρμόνιση. Έτσι καταβάλλουμε μια προσπάθεια να ερμηνεύσουμε αυτό που λέει η Επιτροπή για την ανταγωνιστικότητα σε αυτό που είναι η πραγματικότητα του επιχειρηματικού τομέα της Ελλάδας. Παρέχουμε την δυνατότητα μέσω του χρηματοπιστωτικού συστήματος σε όλα τα σημεία της χώρας (σε περίπου δύο χιλιάδες υποκαταστήματα τραπεζών) στον κάθε ένα, είτε είναι νησιώτης είτε κάτοικος ορεινής περιοχής, να υποβάλει τις προτάσεις του. Μέσα από τα συστήματα που έχουμε δημιουργήσει, έχουμε περιορίσει την παρέμβαση, το χέρι του υπαλλήλου. Έτσι, τα συστήματα είναι αντικειμενικοποιημένα. Αυτό σημαίνει ότι ζητώ να συμπληρώσει ο επενδυτής την αίτηση και από την αίτηση που συμπληρώνει με βάση τα στοιχεία του, βγαίνει αυτόματα η βαθμολογία του. Και μπορεί να την κάνει ο ίδιος. Δεν είναι ανάγκη να πάει σε σύμβουλο. Απλοποιημένες διαδικασίες.

Το πληροφοριακό μας σύστημα θεωρώ ότι είναι ένα σύστημα το οποίο μας επιτρέπει να κάνουμε όλες αυτές τις δουλειές που είπαμε και όχι μόνο να τις κάνουμε, αλλά και να τις αποδεικνύουμε. Καλούμεθα κάθε τόσο να αποδεικνύουμε στην ΕΕ ότι αυτές ή οι άλλες ενέργειες έχουν πραγματοποιηθεί επί της ουσίας με βάση τους κανόνες επιλεξιμότητας.

Άλλο σημαντικό σημείο είναι οι συμβάσεις παραχώρησης. Εδώ έχουμε μια μεταβίβαση αρμοδιοτήτων του δημοσίου τομέα στον ιδιωτικό. Παράλληλα ο ιδιωτικός αναλαμβάνει την ευθύνη να διαχειριστεί ένα έργο για κάποιο αριθμό ετών. Πώς προσδιορίζεται ο αριθμός ετών; Όλοι σας έχετε κάνει μελέτες κόστους-οφέλους. Μέσα από την μελέτη κόστους-οφέλους η συσχέτιση του εσωτερικού ρυθμού αποδόσεως (*internal rate of return*), των ετών και των αποτελεσμάτων, ακόμη και των εσόδων που δημιουργούνται μέσα από συγκεκριμένους τυποποιημένους πίνακες παρέχει ένα αποτέλεσμα. Υπάρχει ένας συγκεκριμένος αλγόριθμος και έτσι όταν λέμε ότι δίνουμε ένα μεγάλο έργο για 25 έτη, πρόκειται για αποτέλεσμα αυτού του αλγορίθμου που έχει μια βασική προϋπόθεση, ότι ο φόρτος, τα έσοδα που εισπράττονται, το τέλος ανά έτος, έχει εκτιμηθεί με μια συγκεκριμένη μέση ετήσια κίνηση. Εάν αυτή η μέση ετήσια κίνηση μειωθεί γιατί λόγω της κρίσης, λόγω της μείωσης του εισοδήματος, δεν υπάρχει η προϋπολογισμένη ανταπόκριση (με προφανές αποτέλεσμα να μειωθούν τα έσοδα), τότε αλλάζει και η δομή του αλγορίθμου πάνω στον οποίο έχει γίνει ο υπολογισμός. Αυτά.

Για αυτό βλέπετε ότι εξαιτίας διαφόρων διαδικασιών που άπτονται ακόμη και της διασφάλισης εγγυήσεων από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, έχει σταματήσει η υλοποίηση των με-

γάλων έργων, των πέντε μεγάλων έργων με συμβάσεις παραχώρησης. Αλλά στην ουσία, πέρα από αυτά, υπάρχουν και πάρα πολλά άλλα μικρά έργα, τα οποία τα έχουμε περιλάβει υπό την μορφή συμπράξεων δημοσίου-ιδιωτικού τομέα.

Τα έργα, έτσι κάνω μια υπενθύμιση, είναι ο βορειοανατολικός συγκοινωνιακός άξονας της Πελοποννήσου (Ελευσίς-Κόρινθος-Πάτραι-Πύργος-Τσακώνα), ο ανατολικός άξονας της Πελοποννήσου (Κόρινθος-Τρίπολις-Καλαμάτα) οι αυτοκινητόδρομοι της κεντρικής Ελλάδος (Λαμία-Γρεβενά), η Ιόνια οδός, Μαλιακός-Κλειδί, ο υποθαλάσσιος της Θεσσαλονίκης κ.τ.λ.

Εκείνο που θέλω να σας πω είναι το εξής: Μια άλλη αδυναμία, αν θέλετε, του τρόπου με τον οποίο είναι οργανωμένα τα υπουργεία και η δημόσια διοίκηση, είναι ότι είμαστε *contract-oriented* και όχι *project-oriented*. Δηλαδή, οι διεθνείς και οι κρατικές υπηρεσίες μας μπορούν άριστα να ελέγξουν μια σύμβαση, μια νομική δέσμευση, αλλά ένα έργο που ξεκινάει από την Πάτρα και καταλήγει στην Ειδομένη… Δεν υπάρχει αυτό που λέμε η καθολική ή η ολοκληρωμένη δομή υπηρεσίας για να μπορεί να το παρακολουθεί. Αυτό αποτελεί και ένα αίτιο αυτού που επισημαίνεται, ότι πολλές φορές εκτελούμε τμήματα αξόνων τα οποία σχεδιάζουμε και επανασχεδιάζουμε, και επανασχεδιάζουμε διότι όλα αυτά συνδέονται ίσως και με αστοχίες μελετών. Στην συνέχεια, ανάλογα με τα ερωτήματα που θα τεθούν, μπορούμε να μιλήσουμε διεξοδικότερα για το θέμα των μελετών.

Τελειώνω αναφέροντας ότι τα μικρά προγράμματα της περιβαλλοντικής, αν θέλετε, λογικής ακουμπάνε όλο το πλέγμα της καθημερινότητάς μας. Αναφέρομαι σε προγράμματα που έχουν σχέση με την ανάπτυξη ή αναβάθμιση αστικών πόλων σε υποβαθμισμένες περιοχές, ή με την δημιουργία, αν θέλετε, ολοκληρωμένων δράσεων (ακόμη και θέσεων απασχόλησης). Σε αυτά συνδράμουν το Ταμείο Υποδομών δηλαδή του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης και το Κοινωνικό Ταμείο, καθώς και φορείς που διαμορφώνουν, αν θέλετε, τις μικροπαρεμβάσεις μέσα σε μια κοινότητα, μέσα σε ένα δήμο.

Προέβην σε αυτού του είδους παρουσίαση γιατί πιστεύω ότι αυτή είναι η λογική πάνω στην οποίαν διαμορφώνεται, αν θέλετε, και επηρεάζεται και κατευθύνεται και το αποτέλεσμα της στρατηγικής. Άρα σωστά ανεφέρθη από τον προηγούμενο ομιλητή ότι έχουμε αποκλίσεις σημαντικές. Αλλά για να μην έχουμε αποκλίσεις σημαντικές ενδεχόμενα έπρεπε όλες μας οι υπηρεσίες, η τουλάχιστον οι περισσότερες, οι σημαντικότερες, να έχουν αλλάξει τρόπο διαχειρήσεως των πραγμάτων τους και να βρίσκονται πολύ κοντύτερα σε αυτό που αποκαλείται, αν θέλετε, περιφερειακή πολιτική. Από όλες τις πολιτικές η περιφερειακή πολιτική είναι η πιο ευαίσθητη. Είναι η περιφερειακή πολιτική σαν να μπαίνουμε σε ένα νοικοκυριό το οποίο είναι σχεδόν τσαντίρι και ψάχνουμε από το τσαντίρι να βρούμε κέντημα. Κάπως έτσι.

Παρέμβαση από το ακροατήριο

Μας απογοητεύσατε.

Κ. Κουκολιάς

Σας έδωσα μια πραγματική εικόνα.

Παρέμβαση από το ακροατήριο

Θα αλλάξει κάτι για να βελτιωθούν τα πράγματα;

Κ. Κουκολιάς

Από εμάς θα αλλάξει. Αν εμείς δεν φροντίσουμε να κάνουμε τις κινήσεις τις απαραίτητες, δεν μπορεί μόνο του να αλλάξει κάτι. Αλλά θα περιμένω τις ερωτήσεις σας.

Συντονιστής

Πολύ ωραία τα είπε ο κύριος Κουκολιάς. Οφείλω να πω ότι όταν είδα το θέμα αυτού του πάνελ, «ανάπτυξη» λιγάκι γέλασα, διότι το μόνο που δεν είχαμε τα τελευταία χρόνια σε αυτόν τον τόπο είναι η ανάπτυξη. Υποανάπτυξη είχαμε. Και είπε πάρα πολύ ωραία πράγματα ο κύριος Κουκολιάς. Από το ακροατήριο ετέθη το ερώτημα πως θα αλλάξουν αυτά; Είπε εμείς θα τα αλλάξουμε. Το πώς θα τα αλλάξουμε δεν ξέρω.

Είχα την εντύπωση, κύριε Κουκολιά, ότι όταν μπήκαμε πριν από τριάντα χρόνια στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ένωση (ΕΟΚ) δεν ήμασταν καθόλου έτοιμοι να μπούμε,. Μέχρι τότε μας θεωρούσαν μια γραφική χώρα με σπασίματα πιάτων, μικροαπάτες, ντίρλι ντίρλι, μπουζούκια. Όταν μπήκαμε στο *club* τους, περιμέναμε να γίνουμε Lich Am με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή που έλεγε: «Η θα μάθετε να κολυμπάτε ή θα πνιγείτε.» Εμ δεν μάθαμε, το μόνο που μάθαμε ήταν η λέξη «επιδότηση». Επιδότηση, επιδότηση, επιδότηση. Θυμάμαι έναν που μου έλεγε κάποτε στην Άρτα, «Φέτου τα οικονόμησα. Ζύγισα πορτοκάλια με κουτρώνες και τα πήρα διπλά.» Αυτό γινόταν παντού και, όπως ξέρετε, κάθε χρόνο οι αγρότες έκλειναν την εθνική οδό, παίρναν ένα μπαχτσίσι παραπάνω, την ξανανοίγαν πάλι. Αυτό κάθε χρόνο γινόταν. Λοιπόν εκείνο που με στενοχωρεί είναι ότι εμείς οι Έλληνες λέμε ότι είμαστε το κέντρο του κόσμου, ότι οι πάντες συνωμοτούν εναντίον μας, για όλα φταίει η Μέρκελ, για όλα φταίει ο Σαρκοζί... Εμείς δεν φταίμε καθόλου, κύριε Κουκολιά;

Είπατε πολύ ωραία πράγματα, μερικά τα είπατε, έτσι, πολύ κομψά. Εν πάση περιπτώσει, επειδή εγώ πάντοτε έλεγα το μπουκάλι ότι είναι μισογεμάτο και όχι μισοάδειο, δεν θέλω τόσο

πολύ να απογοητεύσουμε τον κόσμο. Ας δώσουμε ελπίδα, η οποία όπως, ξέρετε πεθαίνει τελευταία· εκτός από την πεθερά σου, λέει, αν την λένε Ελπίδα.

Λοιπόν να μην πω περισσότερα. Θα πω άλλα μετά, αλλά θέλω να πω ότι σήμερα νιώθω ιδιαίτερη συγκίνηση γιατί την πρόσκληση να συντονίσω αυτό το πάνελ την πήρα από τον Πρόδρομο Προδρομίδη, γιο ενός αγαπημένου μου φίλου, με τον οποίο υπήρξαμε συμφοιτητές και συν-στρατιώτες, τον Καθηγητή Κυπριανό Προδρομίδη που μας άφησε χρόνους πρόπερσι. Και συγκινήθηκα πάρα πολύ όταν είδα την σύζυγό του και είδα και κάτι συμμαθητές μου εκεί, συμφοιτητές με σεβαστά άσπρα μαλλιά… Σου είπα Αντώνη,[3] όπως μεγαλώνουμε όμορφα παλιώνουμε λέει ο Σαββόπουλος, έτσι μην στεναχωριέσαι…

Τον ευχαριστώ λοιπόν πολύ για την πρόσκληση και τώρα θα πάω σε έναν καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου, ο οποίος πιστεύω να μας τα πει κάπως διαφορετικά, τον κύριο Παπαδασκαλόπουλο. Όλο παπάδες έχουμε εδώ: Παπανδρέου, Παπαδήμο, Παπαδασκαλόπουλο…

Α. Παπαδασκαλόπουλος

Είμαι στο *club*, δηλαδή;

[3] Απευθύνεται στον πρώην δήμαρχο Αγίας Παρασκευής, Αντώνιο Σιδέρη, που ευρίσκεται στο ακροατήριο.

Το ΕΣΠΑ και ο ανασχεδιασμός της στρατηγικής

Αθανάσιος Παπαδασκαλόπουλος

Κύριοι συνάδελφοι, αγαπητοί αιρετοί, φίλοι φοιτητές, μου υπενθύμισε στην αρχή της συνάντησης ο Κώστας Κουκολιάς τις πρώτες συνεργασίες μας το 1983, αλλά και μετά. Εμείς στο Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΙΠΑ), όπως ανέφερε και ο ίδιος, είχαμε εμπλακεί στον αναπτυξιακό σχεδιασμό και εμείς είμαστε συνένοχοι σε ότι έχει γίνει μέχρι σήμερα.

Δεν θα μείνω στην παρουσίαση του ΕΣΠΑ όπου είναι πολύ πιο ειδικός από εμένα (και έχει όλα τα στοιχεία) ο κύριος Κουκολιάς. Θα μείνω σε κάποια βασικά θέματα για τον ανασχεδιασμό της στρατηγικής: Αυτό που είπε ο κύριος Φυντανίδης «Πώς, πού πάμε». Τι ψάχνουμε να βρούμε με την Περιφερειακή Πολιτική; Δυο πράγματα:

- Το ένα ακούει στο όνομα «Ισότητα, μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, απάλειψη του περιφερειακού προβλήματος».
- Το άλλο «Αποτελεσματικότητα». Όπου υπάρχουν ευκαιρίες (είτε στα μεγάλα αστικά κέντρα, είτε στις πηγές πρώτων υλών, είτε στα μεγάλα λιμάνια) να αξιοποιηθούν και να δημιουργήσουμε συνθήκες εξωστρέφειας για την ελληνική οικονομία.

Για ποια χώρα μιλάμε; Για ποια χώρα μιλάμε; Μιλάγαμε, τώρα μιλάμε ακόμα χειρότερα, για μια χώρα που είναι στην περίμετρο της ΕΕ, μακριά από τις οικονομίες συγκέντρωσης και τις όποιες *εξωτερικές οικονομίες* δημιουργούν οι μεγάλες συγκεντρώσεις παραγωγικών δραστηριοτήτων στο κέντρο και τον βορρά. Μιλάμε για μια χώρα ουσιαστικά πέρα από περιμετρική και παραμεθόρια. Ξέρετε, παραμεθόρια είναι μια χώρα ή μια περιοχή (όχι αυτή που βρίσκεται στα σύνορα, αλλά αυτή) που έχασε παραδοσιακές αγορές από πολιτικά ή στρατιωτικά γεγονότα. Και πραγματικά, οι περιφέρειές μας και οι ανατολικές, εν πολλοίς και οι βόρειες, αλλά όλη η χώρα έχει αυτά τα χαρακτηριστικά μιας παραμεθόριας περιφέρειας. Μιλάμε για μια χώρα που οι ορεινές περιοχές της καταλαμβάνουν το 42% της έκτασής της, το 9% του πληθυσμού μένει στις περιοχές αυτές. Μιλάμε για μια χώρα που ο νησιωτικός χώρος είναι, καταλαμβάνει, το 19% και το 13% του συνολικού πληθυσμού μένει σε νησιά. Το πρόβλημα της νησιωτικότητας είναι τεράστιο και δεν το έχει καμιά άλλη χώρα της ΕΕ όπως το έχουμε εμείς. Προσπάθησε το Υπουργείο Ανάπτυξης να δημιουργήσει ένα πρόγραμμα σε συνεργασία με την ΕΕ. Νομίζω ότι κάπου μένει στα σκαριά. Νησιωτικότητα σημαίνει κατάτμηση του χώρου. Σημαίνει κατάτμηση αγορών, αδυναμία επίλυσης προβλημάτων με μεγάλα έργα υποδομής. Δεν μπορείς να κάνεις μια ζεύξη, μια σύνδεση. Πρέπει να ενισχύεις συνέχεια τα νησιά. Τέλος, σημαίνει απουσία *εξωτερικών οικονομιών*, απουσία συνέργειας. Σημαίνει

ότι οι επενδύσεις δεν πάνε στα νησιά, πάνε στον ηπειρωτικό χώρο· υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων στην Αθήνα, απουσία δυναμικών κέντρων ανάπτυξης με υπερεθνική εμβέλεια, απουσία προωθητικών δραστηριοτήτων κλάδων αιχμής. Ποιοι είναι οι κλάδοι αιχμής που έχει η Ελλάδα, που θα κινήσει την διαδικασία της εξωστρέφειας και θα γίνει ανταγωνιστική; Κυρίως όμως αυτό από το οποίο πάσχει η χώρα είναι η έλλειψη στρατηγικής. Δεν ξέρει πού πάει. Δεν ξέρει τι ζητάει. Και σήμερα, επιπλέον, έχουμε περιορισμένους πόρους χρηματοδότησης. (Μια αναφορά μάς έκανε ο κύριος Κουκολιάς.) Έτσι η περιφερειακή πολιτική είναι μοναδική δυνατότητα για μια σχεδιασμένη παρέμβαση για την ανάπτυξη. Αγγίζουμε σήμερα την πραγματική οικονομία αποκλειστικά και μόνο μέσα από την περιφερειακή πολιτική.

Με την λέξη «στρατηγική» εννοούμε κάποια πράγματα: (α) Ποιο είναι το μοντέλο ανάπτυξης; Ποια είναι τα δυναμικά αστικά κέντρα; Αν έχουμε προγράμματα τοπικής ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Αν έχουμε κεντρικό ή περιφερειακό προγραμματισμό ουσιαστικό. Αν λειτουργούν μητροπολιτικά κέντρα, πόλοι ανάπτυξης, πύλες εισόδου-εξόδου. Ποιος είναι ο ρόλος ο αναπτυξιακός; Για παράδειγμα, ο θρακικός χώρος έχει ανάγκη από ένα δυναμικό πόλο ανάπτυξης; Μια πόλη με «brand name»; Ο αιγαιακός χώρος έχει ανάγκη από ένα τέτοιο δυναμικό κέντρο; Ποιες είναι οι χωρικές προτεραιότητες; Ποιες είναι οι ανάγκες μας για τον αστικό χώρο, οι παρεμβάσεις για τον περιαστικό, τις αγροτικές περιοχές, τις ορεινές, τις παραμεθόριες, τα νησιά. Ποιοι είναι οι κλάδοι αιχμής; Ποιες είναι οι προωθητικές δραστηριότητες; Είναι ένας όρος, «παραγωγικές δραστηριότητες» (οι οποίες έχουν την δυνατότητα να προσελκύουν χωρίς μεγάλους σχεδιασμούς, μια σειρά από συμπληρωματικές δραστηριότητες, να δημιουργούν θέσεις απασχόλησης και εισοδήματα), που δεν τον έχουμε αποφασίσει. Ποιες είναι οι στρατηγικές υποδομές; Ακούγεται ένα ανέκδοτο: «Θεσσαλονίκη: μητρόπολη των Βαλκανίων», χωρίς βασικές υποδομές, επιχειρηματικές, αστικές, τεχνικές κοινωνικές που θα επιτρέψουν στην Θεσσαλονίκη να παίξει κάποιο ρόλο. (β) Είναι οι δομές και οι διαδικασίες. Στην Ελλάδα, απόπειρες προγραμματισμού έχει λάβει χώραν από το 1960. Τα προβλήματα του προγραμματισμού (στην ουσία το μεγάλο βάρος το έχει αναλάβει το ΚΕΠΕ) πριν από την ένταξη στην ΕΕ ήταν ότι δεν υπήρχαν οι πόροι, δεν υπήρχαν οι διαδικασίες, δεν υπήρχαν οι δομές ώστε ο σχεδιασμός, η στρατηγική να γίνει πρόγραμμα. Σήμερα έχουμε τις δομές, έχουμε τους πόρους, τις πηγές χρηματοδότησης, το πλαίσιο του προγραμματισμού· λείπει όμως από τον προγραμματισμό κάτι που είχαν τα παλιά προγράμματα: η ψυχή. Ο σημερινός προγραμματισμός δεν έχει στρατηγική, δεν έχει ψυχή. Για μένα, δεν ξέρει που πηγαίνει.

Υπάρχουν προβλήματα και στα τρία στάδια του προγραμματισμού. Το πρώτο είναι ο σχεδιασμός, η στρατηγική: τραγικό έλλειμμα. Στην διαμόρφωση του προγράμματος, μικρότερο

πρόβλημα. Και στο τρίτο στάδιο, την εφαρμογή, επίσης προβλήματα, ιδίως σε περιφερειακό επίπεδο. Όσοι έχουν ασχοληθεί με τον προγραμματισμό σε περιφερειακό ή πρώην νομαρχιακό ή σε δημοτικό επίπεδο θα δουν ότι δεν αρκούν οι υπηρεσίες, δεν αρκεί το στελεχιακό δυναμικό, δεν υπάρχει αυτοτέλεια του σχεδιασμού, της κατάρτισης και της εφαρμογής των προγραμμάτων.

Όλα αυτά, όλες αυτές οι αδυναμίες, γιατί; Η Ελλάδα δεν είχε παράδοση στον προγραμματισμό. Η προσαρμογή στον περιφερειακό προγραμματισμό της ΕΕ έγινε μηχανιστικά. Αυτό που μας ενδιέφερε ήταν η έγκαιρη και σύμφωνη με τους κανονισμούς διεκπεραίωση της διαδικασίας για την απορρόφηση των χρηματοδοτικών πόρων. Έτσι, η διαμόρφωση των προγραμμάτων έγινε χωρίς στρατηγική και χωρίς εθνικές επιλογές. Συν το γεγονός ότι επειδή δεν είχαμε παράδοση προγραμματισμού, τα προγράμματά μας, θα μου επιτρέψετε τον νεολογισμό, είναι εργοκεντρικά και κλαδοκεντρικά. Δεν μπορούμε να κάνουμε τις λεγόμενες «SOS ενέργειες», προγράμματα καινοτομίας, προγράμματα τεχνολογικής ανάπτυξης. Είμαστε κολλημένοι στα έργα και στην ενίσχυση των επιχειρήσεων. Δημιουργούνται σημαντικά προβλήματα. Κάποια στιγμή μπαίνουν διλήμματα: Συνεχίζουμε τον προγραμματισμό όπως είναι σήμερα;

Το ανέφερε και ο κύριος Προδρομίδης. Εάν ανοίξετε τα ΠΕΠ, οι άξονες του ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου που είναι μια διάσπαρτη νησιωτική περιφέρεια είναι ακριβώς οι ίδιοι με τους άξονες της Δυτικής Μακεδονίας που είναι μια περίκλειστη περιοχή και δεν βλέπει θάλασσα. Πέρα από αυτό, και οι κατευθυντήριες γραμμές βάσει των οποίων έγιναν τα ΠΕΠ, είναι κοινές για όλους. Μια λοιπόν λύση θα είναι: μένουμε στον περιφερειακό σχεδιασμό ή ασχολούμαστε πλέον με τα αστικά μας κέντρα, τον νησιωτικό χώρο, τις ορεινές περιοχές, την αγροτική ανάπτυξη, χωρίς να δίνουμε έμφαση στις περιφέρειες που ούτως ή άλλως αναπαράγουν κάποιες διαδικασίες. Αν θέλουμε να μείνουμε στα ΠΕΠ είναι απαραίτητη η ουσιαστική ενίσχυση της προγραμματικής αυτοδυναμίας των περιφερειών.

Για την αποτίμηση των προγραμμάτων είπε την άποψή του ο Κώστας Κουκολιάς. Εγώ θα κάνω μια αναφορά στην τελευταία μελέτη της Τραπέζης της Ελλάδος (ΤτΕ). Εάν πάρουμε απολήψεις και από τα διαθρωτικά ταμεία και από τις γεωργικές ενισχύσεις της περιόδου 2000-08, οι απολήψεις ήταν σε μέσο ετήσιο όρο 6 δισ. ευρώ. Από αυτές, τα 3,2 ήσαν των διαθρωτικών ταμείων. Δεν είναι όμως δωρεάν χρήμα. Ανέπτυξε την σχέση εθνικών προς κοινοτικές χρηματοδοτήσεις ο κύριος Κουκολιάς. Εγώ απλά θα σας πω ότι η ετήσια συνεισφορά της Ελλάδας στον κοινοτικό προϋπολογισμό, πέρα από την εθνική συμμετοχή για τα διαθρωτικά ταμεία, είναι 2,34 δισ. το έτος. Ακόμα και αν υπήρχε ένα ευνοϊκό ισοζύγιο, καθαρή απόληψη, σε ετήσια βάση υπέρ της χώρας μας, θα πρέπει να το δούμε με πολλή μεγάλη προσοχή.

- Πέρα από το ότι δεν είμαστε σίγουροι ότι αυτό που προχωρούμε δεν είναι σύμφωνο με τις εθνικές απαιτήσεις, υπό την έννοια μια συγκεκριμένης στρατηγικής, δεν απορροφούμε το συνολικό ποσό των ΚΠΣ και, σήμερα, του ΕΣΠΑ. Το 2006 υπήρχε μια απορρόφηση (ας με διορθώσει ο κύριος Κουκολιάς) 64%, αν δεν κάνω λάθος… [Ο Κ. Κουκολιάς αναφέρει: 68%], καλώς, 68%. Μετά από δύο χρόνια πήγε στο 94%. Και πρόκειται για απορρόφηση ελεγχόμενη ως προς την αξία της.
- Οι καθαρές απολήψεις της Ελλάδος, δεν είναι αποκλειστικό εισόδημα ελληνικό. Μεγάλο κομμάτι επιστρέφει στις χώρες της ΕΕ για την εισαγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών: Εξοπλισμοί, αμοιβές εταιριών,… τι χρειάζεται για να υλοποιηθεί το ΕΣΠΑ ή τα ΚΠΣ; Για όλες τις προγραμματικές περιόδους, 1^{ο} ΚΠΣ, 2^{ο} ΚΠΣ, 3^{ο} ΚΠΣ και κάποιες νύξεις που αφορούν στο ΕΣΠΑ, οι μελέτες της ΤτΕ «φωνάζουν» ότι μια μεγάλη επίδραση είναι η αύξηση των εισαγωγών καταναλωτικών προϊόντων. Ιδίως στην περίπτωση της κοινοτικής Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), εκτιμά την αύξηση από την επίδρασή της ΚΑΠ στο 1,4%.

Έτσι, πέρα από τα οφέλη, που δεν είχαμε την παράδοση προγραμματισμού και (αναγκαστήκαμε, συμμορφωθήκαμε και) φτιάξαμε δομές και διαδικασίες, υλοποιούμε προγράμματα, θα επιμείνω στις αρνητικές συνέπειες που είναι: (α) Η ουσιαστική διαμόρφωση της αναπτυξιακής στρατηγικής της χώρας από τους μηχανισμούς της ΕΕ. (β) Η ανάλωση των προγραμματικών αρχών σε θέματα πολύπλοκων διαδικασιών και ασφυκτικών ελέγχων. (γ) Ο ανορθόδοξος προγραμματισμός που οφείλεται σε ασφυκτικές προθεσμίες. Έτσι, ενώ πρέπει να υπάρχει ένας περιφερειακός προγραμματισμός που είναι το βασικό δεκανίκι του εθνικού αναπτυξιακού προγραμματισμού και ο προγραμματισμός να γίνεται σε δύο επίπεδα (αφενός το κεντρικό ή εθνικό που στοχεύει στην ισόρροπη ανάπτυξη, συνοχή και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας, αφετέρου το περιφερειακό για την ολοκληρωμένη χωρική και κλαδική ανάπτυξη), στην ουσία, στην πράξη, στην Ελλάδα, το κεντρικό πρόγραμμα δεν είναι πλέον εθνικό αλλά ενωσιακό, και τα περιφερειακά προγράμματα είναι περιφερειακά ή τοπικά στο πλαίσιο μιας υπερεθνικής ενότητας. Αυτό φαίνεται:

- Από τις κατευθυντήριες γραμμές που δόθηκαν για τον προγραμματισμό της τελευταίας περιόδου (αν τις δούμε) που είναι ίδιες για όλη την ΕΕ: «Η Ευρώπη και οι περιφέρειες ως ελκυστικοί τόποι για τις επενδύσεις», «Η βελτίωση των γνώσεων της Καινοτομίας με στόχο την Ανάπτυξη», «Περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας».
- Από τους άξονες προτεραιότητας των ΠΕΠ, είτε είναι νησιωτικά είτε περικλείστων περιοχών: «Υποδομές και υπηρεσίες προσπελασιμότητας», «Ψηφιακή σύγκλιση και επιχειρηματικότητα», «Αειφόρος ανάπτυξης και ποιότητα ζωής».

Έχω την αίσθηση ότι το βασικό που λείπει από τον προγραμματισμό είναι η ύπαρξη μιας εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής. Δεν το κάνουμε. Δεν το κάνουμε και για την περίοδο που έρχεται, 2014-20. Όταν έρθουν οι νέοι κανονισμοί, οι νέες οδηγίες, θα τρέχουμε να «κρεμάσουμε» κάτω από έτοιμους άξονες έργα και να απορροφήσουμε, να προωθήσουμε μια στρατηγική που ενδεχομένως δεν μας αφορά.

Θα ήθελα να τελειώσω με ένα αξίωμα. Η ΕΕ ξεκίνησε ως τελωνιακή ένωση, ως οικονομική κοινότητα με άρση των εμποδίων στα σύνορα (ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων, προϊόντων, κεφαλαίων) και βαδίζει σε μια νομισματική και οικονομική ένωση. Σε μια ολοκλήρωση της Ευρώπης, το αξίωμα που θέλω να σας πω είναι ότι η τέλεια ολοκλήρωση είναι η τέλεια πόλωση. Πόλωση στην περιφερειακή ανάπτυξη είναι μια διαδικασία που ένα ισχυρό παραγωγικό κέντρο επηρεάζει και δένει στο αναπτυξιακό του άρμα μια ευρύτερη περιφέρεια. Μέσα από σχέσεις και ροές που αναπτύσσει, μέσα από εξαρτήσεις, παραγωγικές και εμπορικές. Η τέλεια ολοκλήρωση της Ευρώπης είναι η τέλεια πρόσδεση στο άρμα της Γερμανίας. Ήταν, είναι και από ό,τι φαίνεται θα είναι. Είναι λοιπόν επιτακτική ανάγκη να διαμορφωθεί μια εθνική αναπτυξιακή στρατηγική που θα απαντά στα ερωτήματα: Τι ρόλο παίζουν τα αστικά μας κέντρα στα Βαλκάνια, την Μεσόγειο, την Ευρώπη; Ποιες είναι οι προωθητικές μας δραστηριότητες; Ποιες θέλουμε να είναι; Ποιοι είναι οι κλάδοι αιχμής; Μην ξεχνάτε, στην ουσία «παίζουμε» με αυτά τα προγράμματα. Η Ελλάδα στον μεσοπόλεμο ήταν βιομηχανική χώρα και σταμάτησε να είναι από δύο εισβολές και τεράστιες καταστροφές. Τι ρόλο παίζουν τα αστικά μας κέντρα; Τι γίνεται με τους κλάδους αιχμής; Ποιες είναι οι στρατηγικές υποδομές που θα δημιουργήσουν αναπτυξιακές συνθήκες στην χώρα; Ο προγραμματισμός κάνει το καλύτερο που μπορεί. Πρέπει όμως να έχει ψυχή, να έχει στρατηγική.

Ευχαριστώ πολύ.

Συντονιστής

Πολύ ωραία τα είπε ο κύριος Αθανάσιος Παπαδασκαλόπουλος. Μένω στην λέξη «προγραμματισμός» στην οποία παίρνουμε «μηδέν», έτσι;

Πάντως, εδώ που τα λέμε, έχουμε μια πολλή όμορφη αλλά πολλή δύσκολη χώρα. Το είπε προ ολίγου και ο κύριος καθηγητής. Τόσα νησιά δεν έχει καμία ευρωπαϊκή, καμία χώρα στον κόσμο. Νομίζω έχουμε περίπου 1.100 νησιά και ξερονήσια. Έχουμε 49 αεροδρόμια, πάνω από 120 λιμάνια. Η Ιρλανδία έχει ενάμιση αεροδρόμιο μόνο: ένα διεθνές και ένα τοπικό. Και πόσα λιμάνια έχει; 5, 10; Όταν πήγα από την Θεσσαλονίκη στην Κοζάνη με την Εγνατία οδό, μου είπαν ότι έχει 14 σήραγγες. Δηλαδή, ένας δρόμος που δεν είναι ούτε 100 χλμ. Είναι όλο τούνελ. Δύσκολα πράγματα, δεν μπορώ να πω. Και μην ξεχνάτε ότι ως το 1960 δεν είχαμε

καμιά εθνική οδό. Η πρώτη που έγινε ήταν η Αθηνών-Λαμίας, η οποία είχε το 1/3 του πλάτους της σημερινής. Για να πάει κανείς στην Θεσσαλονίκη έκανε 12 ώρες. Λοιπόν περάσαμε τον πόλεμο, τον εμφύλιο πόλεμο: Όταν οι άλλοι άρχισαν να αναδημιουργούνται εμείς κάναμε έναν εμφύλιο μεταξύ μας… και το έχουμε αυτό! Το 1821 κάναμε επανάσταση και το 1823-24 πάλι εμφύλιο. Στην αρχαία εποχή, ενώθηκαν για πρώτη φορά οι Έλληνες το 480 π.Χ. για να αντιμετωπίσουν τους Πέρσες, τους ενίκησαν και αντί να προχωρήσουν μαζί, Αθήνα και Σπάρτη έκαναν ένα εικοσιπενταετή εμφύλιο πόλεμο και τελειώσαμε.

Διάβασα ένα ωραίο βιβλίο του καθηγητού Βακαλόπουλου για τον χαρακτήρα των Ελλήνων που όλα ξεκινούν από την (α) προγονολατρία (είμαστε απόγονοι των αρχαίων ελλήνων) και (β) πολυμορφία του εδάφους. Κάθε γύρισμα του δρόμου είναι άλλο τοπίο. Δημιουργεί άλλους χαρακτήρες. Για αυτό είμαστε πολύ ατομιστές. Η λέξη «συνεργασία» στον πολιτικό μας κόσμο ισοδυναμεί με την λέξη «προδοσία». Όλη η Ευρώπη, σχεδόν, έχει κυβερνήσεις συνεργασίας. Εμείς μονοκομματικές. Μόνο μια φορά τα τελευταία σαράντα χρόνια, το 1989, έγινε για άλλους λόγους και διαλύθηκε μέσα σε λίγους μήνες. Δεν συνεργαζόμαστε και δυστυχώς οι πολιτικοί μας, το μόνο που σκέπτονται είναι να επανεκλεγούν. Δεν υπάρχει αυτός ο σχεδιασμός που ανέφερε ο κύριος καθηγητής. Δεν έχω δει να γίνει. Στα λόγια είναι μόνο. Στην πράξη τίποτα. Και τα λέμε, τα φωνάζουμε, τα γράφουμε. Ποιος ακούει; Ξέρω έναν μακαρίτη τώρα πολιτικό αρχηγό που έλεγε στους υπουργούς του «Φταις εσύ που διαβάζεις εφημερίδες.» Δεν ακούνε, μην νομίζετε.

Από τον καιρό που δημιουργήθηκε το νεοελληνικό κράτος, πριν από 180 χρόνια, είχαμε μια πολύ ισχυρή κεντρική εξουσία και μια ανύπαρκτη κοινωνία πολιτών. Για αυτό αναπτύχτηκε το πελατειακό σύστημα. Αν ο άνθρωπος δεν τα είχε καλά με τον δήμαρχο, τον κοινοτάρχη, τον βουλευτή, τον υφυπουργό, τον υπουργό, τον φορατζή, τον αυτόν, ήταν χαμένος. Τι λέμε τώρα εμείς; Τα είπε ο κύριος καθηγητής: Τα τέσσερα ενδέκατα της Ελλάδος κατοικούν εδώ. Εδώ. Είναι να τρελαίνεσαι. Αλλά σε σχέση με τα νησιά διάβασα ένα ωραίο γράμμα στην «Καθημερινή» τις προάλλες. «Έχουμε 1.100 νησιά και ξερονήσια. Να πουλήσουμε ένα νησάκι, ξερονήσι στου Γερμανούς. Έρχονται οι Γερμανοί, παίρνουν το ξερονήσι, το σκάβουν, το φτιάχνουν, το αναπτύσσουν και γίνεται τουριστικός προορισμός. Το κακό είναι ότι πήγαν πολλοί Έλληνες να δουλέψουνε εκεί και το χαλάσανε.» Είμαστε πολύ ατομιστής λαός και το βλέπεις παντού αυτό. Ακόμη και για να πάρουμε το ευρωπαϊκό κύπελλο ποδοσφαίρου προ ετών φέραμε Γερμανό προπονητή. Τώρα έχουμε Πορτογάλο. Τέλος πάντων, πολλά είπα.

Ο κύριος Ιωάννης Χαλκιάς έχει τον λόγο.

Εμπειρίες από την υλοποίηση των κοινοτικών προγραμμάτων:
παράδοξα της ελληνικής πραγματικότητας

Ιωάννης Χαλικιάς

Καλησπέρα σας. Ο κύριος Προδρομίδης, στην πρόσκληση που απέστειλε για τη σημερινή εκδήλωση, ανέφερε ότι συμμετέχουν με αλφαβητική σειρά οι παρακάτω ομιλητές. Δεν είπε όμως ότι και θα μιλήσουν με αλφαβητική σειρά! Εν πάση περιπτώσει, σας πληροφορώ το εξής: Ότι έχω ένα συγκριτικό πλεονέκτημα, διότι ο τελευταίος ομιλητής έχει την ευκαιρία να αναδειχθεί ως ο πιο ευχάριστος ομιλητής, όταν είναι σύντομος. Και εγώ δεν θα χάσω αυτήν την ευκαιρία.

Ήρθα να συμμετάσχω σε αυτήν τη συζήτηση με μια άλλη ιδιότητα. Είναι προφανές ότι δεν είμαι καθηγητής περιφερειακής ανάπτυξης, δεν είμαι στέλεχος της δημόσιας διοίκησης, και βέβαια δεν έχω το θεωρητικό υπόβαθρο του κυρίου Προδρομίδη σε θέματα οικονομικής ανάπτυξης. Όμως, είμαι από πολύ νεαρός στο χώρο των συμβουλευτικών υπηρεσιών. Έτσι είχα την ευκαιρία να είμαι από τους πρώτους συμβούλους διαχείρισης, στην αρχή στο πρώτο «πακέτο Delors» (το $1^{ο}$ ΚΠΣ που στα χαρτιά έπρεπε να έχει ξεκινήσει από το 1988) στην Κεντρική Μακεδονία, και στη συνέχεια στο $2^{ο}$ ΚΠΣ που ξεκίνησε το 1995, στην Στερεά Ελλάδα.

Επειδή έχουμε απόψε στο ακροατήριο, νεαρά άτομα που γεννήθηκαν μετά την είσοδο της χώρας στην ΕΟΚ, θέλω να τους βοηθήσω να καταλάβουν γιατί μπήκαμε στην ΕΟΚ (νυν ΕΕ) και προς τι όλα αυτά τα προγράμματα στήριξης; Θα σας τα πω εντελώς επιγραμματικά, και σας υπόσχομαι να έχω ολοκληρώσει σε δέκα λεπτά.

Η χώρα μας, μετά από τριάντα έτη συνεχούς οικονομικής ανόδου (περίοδος 1950-80), τότε που η χώρα μας ήταν υπόδειγμα υγιούς οικονομίας, και χαρακτηρίζονταν από υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, είχε ισοσκελισμένους ή πλεονασματικούς προϋπολογισμούς (ακούτε, ακούτε εσείς οι νέοι) και ως εκ τούτου πλήρη έλλειψη χρεών. Το χρέος ποτέ δεν ξεπέρασε το 20% του ΑΕΠ. Λόγω λοιπόν αυτών των πολύ καλών οικονομικών επιδόσεων, γίναμε δεκτοί ως μέλος στην ΕΟΚ . Γιατί γίναμε δεκτοί; Διότι ακριβώς ήμασταν μεν ένα μικρό κράτος (στα μεγέθη δεν συγκρινόταν η Ελλάδα με την Γαλλία, την Γερμανία, την Ιταλία, κλπ) αλλά υποσχόμενο κράτος. Να σκεφθείτε ότι οι κοινοτικοί προέβλεπαν ότι με το τέλος του προηγούμενου αιώνα, το 2000, το κατά κεφαλήν εισόδημα στην χώρα μας θα είχε φτάσει τον μέσο όρο της ΕΟΚ των τότε δώδεκα κρατών-μελών. Δηλαδή θα είχαμε από το 2000, δέκα χρόνια πριν,

το κατά κεφαλήν εισόδημα των Γερμανών, των Γάλλων, των Ιταλών κ.λπ. Έτσι μπήκαμε, με αυτές τις καλές προοπτικές. Σε τι προσβλέπαμε με την είσοδό μας στην ΕΟΚ; Προσβλέπαμε:

- Να έχουμε ένα σταθερό πλαίσιο εξωτερικών συναλλαγών. Τα προϊόντα μας, που εκείνη την εποχή είχαν συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων (αγροτικά προϊόντα, κλωστοϋφαντουργικά, προϊόντα φτηνής τεχνολογίας κλπ), θα έμπαιναν στις αγορές των εταίρων μας με καλύτερους όρους, χωρίς δασμούς, ποσοστώσεις κ.λπ.. Αντίστοιχα, θα είχαμε και εμείς καλύτερους όρους στο να προμηθευόμαστε τεχνολογία από εκείνους. Άρα στον εξωτερικό τομέα ήταν ένα από τα αναμενόμενα οφέλη μας.
- Σιγά-σιγά θα παίρναμε την δική τους κουλτούρα στα οργανωτικά και θεσμικά θέματα της οικονομίας (συνθήκες υγιούς ανταγωνισμού, όχι πλέον κλειστά επαγγέλματα, που εμείς διατηρούσαμε από παλιά για εσωτερικούς λόγους) καθότι η Ευρώπη προοδευτικά άλλαζε και μαζί με αυτήν θα αλλάζαμε και εμείς (προφανώς προς το καλύτερο).
- Το κυριότερο, όμως, ότι θα υπήρχε η στήριξη των εταίρων μας έτσι ώστε να έρθει ακόμα μια ώρα γρηγορότερα η λεγόμενη «πραγματική σύγκλιση». Διότι σύγκλιση δεν σημαίνει μόνο η «ονομαστική» (δηλαδή, να πληρώνομαι εγώ ίδια με τον Γάλλο καθηγητή), αλλά υπάρχει και η «πραγματική - ποιοτική σύγκλιση» (δηλαδή, να έχω το ίδιο ποιοτικό περιβάλλον με τον Γάλλο, να έχω αντίστοιχους δρόμους, αντίστοιχα συστήματα περίθαλψης, αντίστοιχα συστήματα εκπαίδευσης των παιδιών μας και πάει λέγοντας).

Αυτά λοιπόν, τα «προγράμματα σύγκλισης», όπως ονομαστήκαν τότε, ανακοινωθήκαν στις Ελληνικές κυβερνήσεις ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Και μας είπαν: «Προσέξτε το πρώτο ΚΠΣ» (γιατί παράλληλα υπήρχαν και άλλα μικρότερα, όπως τα μεσογειακά), το οποίο θα είναι και μεγάλης οικονομικής ενίσχυσης και θα ξεκινήσει το 1988. Επομένως, «Έλληνες αξιωματούχοι, υπουργοί και διευθυντικά στελέχη» (που οι προκάτοχοί τους εν τω μεταξύ είχαν καρατομηθεί και αντικατασταθεί από νεαρούς κομματικούς μυστακοφόρους) «ετοιμάστε τα προγράμματα ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο, συνεργαστείτε με τους τεχνοκράτες ειδικούς της περιφερειακής ανάπτυξης, και κάθε περιφέρεια, κάθε νομός, κάθε πόλις, κάθε χωριό να φτιάξει το δικό του πρόγραμμα ανάπτυξης, τι προσδοκά να κάνει στο μέλλον, έτσι ώστε ο πακτωλός αυτών των χρημάτων να έρθει και να ικανοποιήσει αυτούς τους σκοπούς».

Όταν όμως ήρθε το 1988-89, εδώ δεν είχε γίνει τίποτα και όχι μόνο δεν είχε γίνει τίποτα, αλλά το 1989, με την λήξη της δεύτερης θητείας της τότε κυβέρνησης προκηρύχθηκαν εκλογές, οι οποίες, όμως, επί ενάμιση χρόνο δεν έδιναν κυβέρνηση. Αποτέλεσμα: Οι εκκλήσεις των κοινοτικών «έρχονται λεφτά, ελάτε να μας πείτε τι θα τα κάνετε» ήταν σαν φωνή… [Το ακροατήριο: «φωνή βοώντος εν τη ερήμω»]. Πλήρης ανυπαρξία οργανωτικών υποδομών.

Όταν λοιπόν βγήκε μια κυβέρνηση τότε, οριακή αν θυμόσαστε κύριε Φυντανίδη (τα ξέρετε καλύτερα από εμένα), με πλειοψηφία ενός βουλευτή, 150+1 (τι ενός; μισού), η πρώτη τους δουλειά είναι να φτιάξουνε τις περιφέρειες, δηλαδή να βρούνε ποια (κομματικά βέβαια) στελέχη θα τις στελεχώσουν, και στη συνέχεια, ποια κομματικά στελέχη θα πάνε στις τεχνικές υπηρεσίες. Έτσι λοιπόν, αφού έγινε ένας αχταρμάς, ο οποίος λέγεται «περιφερειακή διοίκηση», τους λένε «Πείτε μας τι έργα να προτείνουμε να χρηματοδοτηθούν» Άρχισε λοιπόν, δεν θα το πιστέψετε, η ένταξη των έργων μέσα σε ένα Σαββατοκύριακο, μέσα σε μία νύχτα. Μόλις τα είδαν αυτά οι κοινοτικοί κατάλαβαν το αλαλούμ της χώρας μας (γιατί δεν είναι καινούργια τα σημερινά μα χάλια, από τότε τα έχουν ‘δει) και τους είπανε: «Δεν θα πάρετε ούτε ένα ecu (ευρώ)…» (κάνετε έναν παραλληλισμό με σήμερα, ότι δεν θα πάρετε ούτε ένα ευρώ αν δεν υπογράψετε το μνημόνιο) «αν δεν προσλάβετε συμβούλους διαχείρισης, των οποίων τα βιογραφικά θα τα ελέγξουμε εμείς, για να σας πουν οι σύμβουλοι τι έργα θα κάνετε, γιατί είσαστε εντελώς ανίκανοι.» Έτσι λοιπόν προκηρύχθηκαν τότε διαγωνισμοί, και εγώ υπέβαλα με μια εταιρεία συμβούλων, την ΕΜΙ, και επιλεγήκαμε ως σύμβουλοι διαχείρισης στο 1^{ο} ΚΠΣ στην Κεντρική Μακεδονία.

Τώρα τι να σας πω; Θα γελάσετε. Έτσι μερικά παραδείγματα ενδεικτικά των προτάσεων που είχαν υποβληθεί:

- Πας να αξιολογήσεις την πρόταση που έχει υποβληθεί. Του λες: «Δήμαρχε, μπράβο σου, τα έχεις γράψει ωραία. Τι δρόμος είναι αυτός;» Σου έλεγε: «Είναι βασικός, επαρχιακός, θα τονώσει την οικονομική κίνηση της αγοράς, της πόλης, γιατί συνδέει από εδώ και από εκεί κ.τ.λ.». Ξύπναγα νωρίς, ήμουν και νεαρός τότε, έξι το πρωί, είχα και έναν οδηγό με ένα 4x4 και πήγαινα σε αυτόν τον επαρχιακό δρόμο και την έστηνα από τις επτά έως το μεσημέρι. Όντως είχε μια εκπληκτική κίνηση! Να σκεφθείτε ότι πέρασε ένα τρακτέρ… Την άλλη ημέρα, στην αξιολόγηση των έργων, αφαιρούσαμε την πρόταση.
- Έβλεπες ένα εκπληκτικό πρόγραμμα στο χώρο της εκπαίδευσης, να γίνει ένα καινούργιο λύκειο που να στεγάσει κανονικό λύκειο, τεχνικό λύκειο, πολιτιστικές δραστηριότητες, αμφιθέατρα κ.λπ., και όταν έβλεπες τα δημογραφικά στοιχεία της πόλης, γεννιόντουσαν λιγότερα παιδιά από ότι θα γέμιζε μια τάξη. Έξω και αυτή η πρόταση.

Αφού λοιπόν βγάλαμε όλα εκείνα τα έργα που δεν είχαν νόημα και έμειναν στην λίστα κάποια σοβαρά προγράμματα, είχαμε άλλα προβλήματα, τα νομικά. Το θέμα της υγιεινής ταφής των απορριμμάτων είχε ξεκινήσει από τότε. Ήταν εκπληκτικό έργο. Έλα όμως που μόλις εμφανιζόντουσαν οι μπουλντόζες, η γιαγιά που έμενε στο πρώτο αυθαίρετο έβγαινε έξω και έλεγε «Από πάνω μου θα περάσετε.» Ερχόντουσαν τα κανάλια, έφευγαν οι μπουλντόζες. Μια φορά, δύο φορές, τρεις φορές… Στο τέλος τι γινόταν; ακυρωνόταν το έργο. Προσέξτε όμως,

τα κονδύλια έπρεπε να τα απορροφήσουμε κάπως. Ερχόταν άλλη μια πρόταση για έναν καινούργιο δρόμο, έναν παρακαμπτήριο, αλλά επειδή έπρεπε να περάσει από κάπου, έπρεπε να απαλλοτριώσει λ.χ., ένα χωράφι, ένα χωράφι παλιό το οποίο κανείς δεν αξιοποιούσε, και λόγω της υπερβολικής απαίτησης του οικοπεδούχου, κόλλαγε στο Συμβούλιο της Επικρατείας για άλλα 5 έτη.

Οπότε, από τη μία είχες προτάσεις-σκουπίδια άνευ νοήματος, και από την άλλη είχες προτάσεις για μεγάλα, σημαντικά έργα με τεράστια όμως νομικά προβλήματα που δεν θα ξεκόλλαγαν ποτέ. Όμως. για μένα τον σύμβουλο, ποιο ήταν το κρίσιμο ερώτημα; Ότι εγώ έπρεπε να προτείνω λύσεις. Διότι αλλιώς θα τελείωνε η προβλεπόμενη περίοδος του 1^{ου} ΚΠΣ χωρίς να ολοκληρωθούν τα έργα, δεν θα απορροφούσαμε τα προβλεπόμενα κοινοτικά κονδύλια (περίπου 1,5 δισ. ευρώ της εποχής εκείνης), και θα χάναμε τα χρήματα.

Οπότε τι έμενε; Να συμβιβαζόμαστε με δρόμους που να περνάν τουλάχιστον πέντε τρακτέρ την ημέρα και σχολειά που τουλάχιστον θα γέμιζαν τρεις τάξεις για να μπορέσουμε να απορροφήσουμε, δηλαδή να ξοδέψουμε, ως χώρα τα κονδύλια.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συντονιστής

Βέβαια, αυτά που είπε ο κύριος Χαλικιάς είναι μερικές σκηνές του έργου. Δεν είναι όλο το έργο. Έτσι δεν είναι;

Ι.Χαλικιάς

Είπα ότι θα ήμουν σύντομος για να αποσπάσω το χειροκρότημα του καλύτερου ομιλητή.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Συντονιστής

Λοιπόν μήπως έχετε καμία ερώτηση, έτσι για να ζωντανέψουμε και την συζήτηση; Παρακαλώ…

Ερώτηση από το ακροατήριο (1)

Κ. Μίχος

Ζητώ συγγνώμη για την αμετροέπεια να πάρω πρώτος το λόγο σε συνάντηση οικονομολόγων. Δεν είμαι οικονομολόγος αλλά φοβόμουνα μήπως πάρει το λόγο πρώτος ένας οικονομολόγος και το φοβήθηκα και είπα να μιλήσω πρώτος εγώ. Οπότε, εγώ είμαι καλλιτέχνης και στην Τέχνη για να φτιάξουμε ένα έργο πάντοτε ψάχνουμε τον καλό και τον κακό και αναλύουμε τον χαρακτήρα του κακού και τις ιδιότητές του για να καταφέρουμε να οργανώσουμε τι θα κάνει ο καλός, τι θα αντιμετωπίσει για να λυθεί το πρόβλημα. Σας άκουσα προσεκτικά και δεν κατάλαβα τι ακριβώς φταίει. Παρ' όλο το χιούμορ του κύριου Φυντανίδη, μου είναι δύσκολο να δεχτώ ότι φταίει η «ψυχολογία» του Έλληνα. Μου ακούγεται λιγάκι σαν την ρητορική του κυβερνόντος, οποιουδήποτε κυβερνώντος, κόμματος. Εξάλλου, η κρίση υπάρχει και σε άλλα κράτη και δεν νομίζω ότι οι Ιρλανδοί είναι «τεμπέληδες» ή «πονηροί» σαν και εμάς. Εν τούτοις και αυτοί υφίστανται κρίση. Οπότε θα ήθελα να προσπαθήσετε παρ' όλο ότι οι οικονομολόγοι προσπαθούνε να είναι, να μην έχουν σχέση με ιδεολογίες, να μου εξηγήσετε τι ακριβώς φταίει. Γιατί η αστική δημοκρατία στην Ελλάδα δεν μπορεί να λειτουργήσει; Αυτή είναι η ερώτησή μου και ελπίζω να μην μου δώσετε ψυχολογική απάντηση, αλλά διαφορετική.

Συντονιστής

Θα σας δώσω ποιητική απάντηση: «Φταίει το κακό το ριζικό μας, φταίει ο Θεός που μας μισεί, φταίει το κεφάλι το κακό μας, φταίει πρώτα απ' όλα το κρασί. Ποιος φταίει, ποιος φταίει κανένα στόμα δεν το 'πε ακόμα.» Όπως είπε ένας άλλος ποιητής: «μετεβλήθη εντός μου ο ρυθμός του κόσμου.» Ή αν θέλετε και έναν άλλον ποιητή: «είμαστε κάτι ξεχαρβαλωμένες κιθάρες». Ευχαριστώ.

Ι. Χαλικιάς

Υπάρχει απάντηση, αγαπητέ μου, υπάρχει. Ο κύριος Φυντανίδης θέλει να δώσει την εύθυμη πλευρά διότι η απάντηση δεν είναι ψυχολογική, είναι τεχνοκρατική. Όταν δεν έχεις στελέχη δεν μπορείς να κάνεις τίποτε. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι ισοπεδώνει τους πάντες και τα πάντα, αλλά όταν δεν έχεις στελέχη κατάλληλα να διαχειριστούν αυτό το τεράστιο έργο που λέγεται κράτος, τότε πλέον τα αποτελέσματα είναι φτωχά. Για αυτό και εγώ σέβομαι αυτήν την υπεράνθρωπη προσπάθεια που κάνουνε τα λίγα αυτά άξια στελέχη των υπουργείων, διότι άμα ερωτήσετε τον κύριο Κουκολιά, γνωρίζει πολύ καλά, στους διακοσίους υπαλλήλους πόσοι δουλεύουνε, στους χίλιους πόσοι καταλαβαίνουνε, και στους δέκα χιλιάδες πόσοι θα έπρεπε να είχανε φύγει εδώ και χρόνια (όχι με την εφεδρεία); Αλλά εν πάση περιπτώσει, όλα αυτά που δεν κάναμε τριάντα έτη από λάθος στελέχωση του κράτους, πρέπει να γίνουν τώρα σε τριάντα ημέρες. Επομένως, αν θέλετε την άποψή μου, κάντε υπομονή, θα έρθουνε καλύτερες ημέρες. Και ξέρετε γιατί; Διότι δεν έχουμε άλλη επιλογή.

Συντονιστής

Το κακό είναι ότι η ιστορία δεν γράφεται από τα χρόνια της ζωής μας, έτσι δεν είναι;

Σχόλιο από το ακροατήριο (2)

Συμφωνώ απόλυτα μαζί σας σε ότι αφορά τα στελέχη, αλλά νομίζω στην Ελληνική πραγματικότητα είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της Μονάδας Οργάνωσης και Διαχείρισης (ΜΟΔ) Αναπτυξιακών Προγραμμάτων, η οποία δημιουργήθηκε και στελεχώθηκε αφενός για να διαχειριστεί αυτήν ακριβώς την ανικανότητα ή την δυστοκία του δημοσίου, αφετέρου για να μπορεί να μιλάει σαν αξιόπιστος συνομιλητής με την ΕΕ και είδαμε τι έγινε. Η ΜΟΔ μετεξελίχθηκε σε έναν οργανισμό-γραμματοκιβώτιο (;) . Δεν ξέρω πως να το πω. Άρα στην ουσία μπαίνουν δυναμικά στελέχη αλλά δεν ξέρω ακόμα και αν μπουν δυναμικά στελέχη στο παιχνίδι, πως θα μπορέσουν να «τρέξουν» αυτήν την διαδικασία την πραγματικότητα.

Ι. Χαλικιάς

Μίλησα επιγραμματικά γιατί όπως αντιλαμβάνεστε υπάρχουνε και άλλα κακώς κείμενα: Ένα από αυτά, ίσως το σπουδαιότερο, είναι το νομικό πλαίσιο. Πάνω από το νομικό πλαίσιο κάθεται ένα Σύνταγμα. Είναι πλέον καιρός, είναι κοινός τόπος, το έχουμε όλοι καταλάβει, ότι το Σύνταγμα αυτό πρέπει να αλλάξει. Διότι αν αλλάξει το Σύνταγμα μπορούν να αλλάξουν και οι νόμοι προς το καλύτερο. Και αν αλλάξουν οι δαιδαλώδεις νόμοι με σύγχρονους νόμους, και στελεχώσετε τα υπουργεία (τουλάχιστον σε διευθυντικό επίπεδο) με υψηλού επιπέδου

στελέχη που να είναι ανεξάρτητα από τους πολιτικούς (Γενικούς Γραμματείς με πενταετή θητεία ή μόνιμους κ.λπ.) τότε θα μπορέσετε να φέρετε τον εκσυγχρονισμό στη δημόσια διοίκηση. Δηλαδή, υπάρχουν συγκεκριμένα βήματα που πρέπει να ακολουθήσουμε. Γιατί, ξέρετε, λέμε «Αναπτυξιακό Μοντέλο», λες και είναι κάτι που θα σου στείλει ο Θεός. Δεν θα σου το στείλει ο Θεός. Υπάρχουν συγκεκριμένα βήματα που πρέπει να ακολουθήσουμε. Απλώς λέω ότι είναι πολλά αυτά που πρέπει να γίνουν και να αρχίσουν άμεσα - τώρα.

Κ.Κουκολιάς:

Αν μου επιτρέπετε, στο σχόλιο που κάνατε, να έκανα, όπως είπε και ο κύριος Φυντανίδης, μια κομψή αναφορά. Οι κοινοτικοί κανονισμοί μας υποχρεώνουν να φτιάξουμε «managing authorities». Στην Ελλάδα, εκτός πανεπιστημιακού χώρου, από πλευράς δημόσιας διοίκησης αυτά είναι κάτι πολύ περίεργο. Έτσι λοιπόν, με αυτήν την λογική, καταλήξαμε αντί για «managing authorities» να φτιάξουμε «administrative authorities» και τα στελέχη της ΜΟΔ έχουν απασχοληθεί και αποτελούν, θα έλεγε κανείς, την καλύτερη συνεισφορά, σε πιο σημείο; Σε αυτό που είπα (σελ. 15), φιλτράρισμα της αστοχίας του ελληνικού κράτους και των απαιτήσεων των κοινοτικών κανονισμών. Γιατί ποιος υλοποιεί τα έργα; Τα έργα τα υλοποιεί η δημόσια διοίκηση, δηλαδή ο διευθυντής τεχνικών υπηρεσιών της περιφέρειας ή ο διευθυντής τεχνικών υπηρεσιών του υπουργείου είναι ο μόνος εντεταλμένος για να υλοποιήσει ένα δρόμο άστοχα ή μη άστοχα. Και θα έλεγε κανείς, η αδυναμία αυτή η διοικητική έχει δημιουργήσει, αν θέλετε, αυτό που πολλές φορές λέμε και στην αργκό την δική μας «σκηνοθεσία». Αλληλοαποκαλούμεθα δε και εμείς μεταξύ μας «Κάρολος Κουν», με την έννοια ότι μέσα από αυτήν την καταλληλότερη σκηνοθεσία προσπαθούμε να πείσουμε τον κοινοτικό παράγοντα ότι ο δρόμος που ανέφερε ο κύριος καθηγητής (σελ. 27), που περνάει μόνο ένα τρακτέρ την ημέρα, είναι τέτοιας σπουδαιότητας που θα αλλάξει τον χαρακτήρας της περιφέρειας. Ευχαριστώ.

Ερώτηση από το ακροατήριο (3)

Γ.Γεωργού

Θα ήθελα να αλλάξω λίγο το κλίμα, το απελπιστικό κλίμα το οποίο μας έφεραν οι ομιλητές. Επειδή δεν πιστεύω στην λογική που αναπτύχτηκε, την λογική του αυτομαστιγώματος των Ελλήνων, θέλω να σας μεταφέρω μια πολύ αισιόδοξη άποψη για τους Έλληνες και την Ελλάδα. Είμαι πάρα πολύ αισιόδοξος ότι θα τα καταφέρουμε. Ήθελα όμως, μέσα από τα στοιχεία τα οποία άκουσα, να βάλω έναν προβληματισμό γιατί μόνον με σωστό προβληματισμό και με ορθό λόγο μπορούμε να καταλάβουμε την πραγματικότητα και το μέγεθος του προβλήματος.

Είπε λοιπόν κάποιος ομιλητής (σελ. 10) ότι το σύνολο των προγραμμάτων της Ευρώπης ήταν 125 δισ. Εξ αυτών 60 έδωσε ο εθνικός προϋπολογισμός και 65 περίπου η ΕΕ. Και μάλιστα ο εθνικός προϋπολογισμός πλήρωσε άλλα 15, προφανώς πρόστιμα, έτσι; Εμείς όμως, όλα αυτά τα τριάντα χρόνια που είμαστε μέσα στην Ευρώπη, όλοι οι Έλληνες, όλες οι παρατάξεις οι πολιτικές μιλάνε για τον πακτωλό του χρήματος που έχει εισρεύσει από την ΕΕ. Θέλω λοιπόν να σας δώσω ένα στοιχείο. Από το 1981 μέχρι σήμερα έχουν περάσει τριάντα χρόνια. Ξέρετε πόσα χρήματα έχουν φύγει από την Ελλάδα, που προφανώς είναι δανεικά, για εισαγωγές κρέατος, γάλακτος και τυριού από την Ευρώπη; Είναι 2 δισ. ευρώ το έτος, επί 30 έτη, τουτέστιν 60 δισ., δηλαδή όσα χρήματα έδωσε η Ευρώπη επί 30 έτη τα έχει πάρει μόνο από το γάλα, κρέας και τυρί. Γιατί λοιπόν συνέβη αυτό το πράγμα; Διότι το 1982, η Ελλάδα υπέγραψε και δέχτηκε πλαφόν γάλακτος 750 τόνους γάλακτος όταν η Ολλανδία που έχει την έκταση της Μακεδονίας έχει 15 εκατ. τόνους. Και όταν η Πορτογαλία και η Ισπανία, οι οποίες μπήκαν στην ΕΟΚ πέντε έτη μετά από εμάς, η μεν Πορτογαλία πήρε 2,5 εκατ., η δε Ισπανία 5 εκατ. Αυτό το θέμα, επειδή κατάγομαι από τον νομό Σερρών, το θεωρώ πολύ σημαντικό. Έτσι διαλύθηκε η γεωργική και η κτηνοτροφική παραγωγή. Αναφέρω ότι ο νομός Σερρών είχε το 22% παραγωγής βοδινού κρέατος και σήμερα δεν κατέχει ούτε το 2%. Δεν υπάρχει πλέον η κτηνοτροφία, υπάρχει μεγάλη, ας πούμε, υποδομή. Κατέστη η αγροτική τάξη άνεργη, να περιμένει την επιδότηση. Αυτό το θέμα, πώς είναι δυνατόν να μην το έχει θίξει κανένας, καμία πολιτική δύναμη, κανένας από τους συνεργάτες, από εσάς τους συμβούλους που είσαστε και που παρακολουθείτε αυτά τα προγράμματα, που κάνετε προτάσεις. Γιατί κανένας στην Ελλάδα δεν εμφανίστηκε για να μιλήσει για αυτό το μεγάλο θέμα, και για αυτήν την απαγόρευση, ας πούμε που υπάρχει από την Ευρώπη, στο να κάνεις την παραγωγή που σου είναι αναγκαία.

Συντονιστής

Καθόλου αισιόδοξα αυτά που είπατε.

Ο προηγούμενος ομιλητής

Η αισιόδοξη άποψη, κύριε Φυντανίδη, είναι ότι όταν αρχίζουμε και σκεφτόμαστε ορθολογικά μπορούμε να λύσουμε το θέμα. Αν δεν μπορούμε να σκεφτούμε έτσι, πώς θα το λύσουμε το θέμα;

Συντονιστής

Κάπως έτσι θα λειτουργήσουμε. Παρακαλώ.

Α. Παπαδασκαλόπουλος

Η στρεβλή αυτή χρηματοδότηση που οδήγησε στην αποεπένδυση στον πρωτογενή τομέα, στην δημιουργία περιβαλλοντικών προβλημάτων και στην μετατροπή ενός τομέα που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως προωθητική δραστηριότητα για την Ελλάδα, που θα μπορούσε η Ελλάδα να έχει πραγματικά εξειδίκευση…

Παρέμβαση από το ακροατήριο:

Μιλήστε πιο απλά.

Α. Παπαδασκαλόπουλος

Καλώς θα σας τα πω πιο απλά. Μέχρι τώρα η χρηματοδότηση από τα Γεωργικά Ταμεία δινόταν απευθείας σε επιδοτήσεις, με όλες τις στρεβλώσεις που ανέφερε η παρατήρηση προηγουμένως. Σήμερα η κατάσταση αυτή έχει αλλάξει. Το 50% της συνολικής επιχορήγησης της ΕΕ περνάει πλέον από τα Διαθρωτικά Ταμεία. Είναι μέσα στο ΕΣΠΑ. Το υπόλοιπο 50%, το οποίο πηγαίνει για άμεσες επιχορηγήσεις αναφέρεται πλέον σε αναδιαρθρώσεις, σε ενίσχυση επενδύσεων, σε προστασία περιβάλλοντος και όχι σε «όλα τα κιλά, όλα τα λεφτά» που ανέφερε στην αρχή ο κύριος Φυντανίδης. Αυτό σαν παρατήρηση μιας αλλαγής πορείας στην χρηματοδότηση του πρωτογενή τομέα. Τώρα πια μένει το θέμα των ποσοστώσεων το οποίο είναι σε εκκρεμότητα.

Ι. Χαλικιάς

Πολύ σωστά τα είπε ο συνάδελφός μου. Απλώς θέλω να κάνω μια γενίκευση. Όταν μπήκαμε στην ΕΟΚ με τόσους καλούς οικονομικούς δείκτες, όπως σας είπα πριν, είχαμε ένα διαθρωτικό μόνο μειονέκτημα (προσέξτε το αυτό): Είχαμε μεγάλο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού. Επειδή τα αγροτικά προϊόντα είναι χαμηλής αξίας, ο αγροτικός τομέας δεν μπορούσε να ζήσει και να αυξήσει το βιοτικό επίπεδο του ενός τρίτου των ελλήνων. Αυτό δεν γίνεται πουθενά. Σε όλον τον κόσμο, στους εκατό κατοίκους, δύο έως οκτώ άτομα ταΐζουν τους υπολοίπους 92. Εδώ οι 30 τάιζαν τους 70. Επομένως, μας στήριξαν με όλες αυτές τις αγροτικές επιδοτήσεις με μια προϋπόθεση: ότι με το τέλος του αιώνα, το ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού θα ήταν μονοψήφιο ποσοστό και, ακριβώς όπως πολύ σωστά είπε ο συνάδελφός μου, θα δινόντουσαν χρηματοδοτήσεις για δημιουργία επενδύσεων: μεγάλες γεωργικές και κτηνοτροφικές μονάδες, αλλαντοποιεία, ελαιοτριβεία, ότι μπορείτε να φανταστείτε… Και στη δημιουργία μεγάλων μονάδων σημαντικό ρόλο θα έπαιζαν, (όπως συμβαίνει σε όλον τον

κόσμο και στην Ολλανδία που φέρατε σαν παράδειγμα), οι συνεταιρισμοί. Όμως, την πολιτική και κομματική εκμετάλλευση των συνεταιρισμών θα την ξέρετε καλύτερα από εμένα. Εγώ ένα πράγμα μόνο θα προσθέσω για να ακούνε οι νεαροί: Όταν οι αγροτικοί συνεταιρισμοί έφθασαν να έχουν χρέη 450 δισ. δραχμές και έπρεπε τα διοικητικά συμβούλια πενήντα συνεταιρισμών να πάνε φυλακή, η κυβέρνηση με αναγκαστικό νόμο απήλλαξε και διέγραψε τα χρέη τους. Ξέρετε καμία επιχείρηση να της διαγράφουνε τα χρέη;

Συντονιστής

Τελευταία στην Θεσσαλονίκη με πλησιάζει ένας. Μου λέει: «Κύριε Φυντανίδη, είμαι αγρότης. Πώς μπορώ να εξαγάγω το προϊόντα μου στην Ρωσία ή κάπου αλλού;» Λέω: «Τι κάνει ο αγροτικός συνεταιρισμός;» «Ποιος συνεταιρισμός; Φάγανε τα λεφτά και διαλύθηκαν.» Η Κύπρος είχε πάντοτε πολύ καλούς αγροτικούς συνεταιρισμούς, το ξέρετε αυτό, ακόμα και τώρα. Εμείς… τι έγινε;

[Χειρονομεί ότι μόνο τρώμε, καταβροχθίζουμε. Εν συνεχεία, κοιτάζει προσεκτικά το ακροατήριο για να διακρίνει και επιλέξει τα άτομα που με υψωμένα χέρια ζητούν τον λόγο.]

Ι. Χαλικιάς

Όλο δεξιά δίνετε. Δώστε και αριστερά.

Συντονιστής

Δεξιά όπως μπαίνουμε ή όπως βγαίνουμε;

Ι. Χαλικιάς

Τώρα, σε παρακαλώ! Μην αλλάζεις κατεύθυνση…

[Ακολουθεί γενική θυμηδία.]

Σχόλιο από το ακροατήριο (4) [Πλέον από τα αριστερά, όπως οι δύο βλέπουν το κοινό.]

Συγγνώμη, μια παρατήρηση στον συνάδελφο. Σωστά όλα αυτά που είπε ο συνάδελφός μου, ο κύριος Χαλικιάς, αλλά η αγροτική πολιτική, όντως η ΚΑΠ, από το 1981 και μετά οδήγησε πράγματι σε μείωση ως και καταστροφή πολλών, πολύ μεγάλου μέρους της δικιάς μας παραγωγής. Οδήγησε και σε ενίσχυση των τάσεων εγκατάλειψης ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, ενίσχυση της συγκέντρωσης στις πεδινές αποδοτικές περιοχές. Όλα αυτά είναι γεγονότα.

Αλλά οπωσδήποτε το αντιστάθμισμα θα ήταν αργότερα, και περισσότερο τώρα, η στροφή προς αγροτική ανάπτυξη, η εισροή πόρων στον αγροτικό τομέα από τα διαρθρωτικά ταμεία και όλα αυτά τα οποία είπε ο κύριος Παπαδασκαλόπουλος.

Επίσης έχω δύο παρατηρήσεις για όσα είπε στην εισήγησή του ο κύριος Παπαδασκαλόπουλος: (α) Ότι όσο μεγαλύτερη η ολοκλήρωση στην ΕΕ, τόσο μεγαλύτερη η πόλωση. Θεωρητικά, τουλάχιστον, αυτό υποτίθεται ότι δεν ισχύει. Όταν φτάσουμε στην πλήρη ολοκλήρωση, αυτό που συζητάτε για πολιτική ένωση, υποτίθεται ότι θα υπάρξει μεγαλύτερη σύγκλιση και όχι μεγαλύτερη απόκλιση. (β) Συμφωνώ απολύτως ότι οποιαδήποτε ανάπτυξη στην Ελλάδα υπάρξει, οποιαδήποτε προοπτική αναπτυξιακή, είναι περιφερειακή ανάπτυξη· αλλά ο προγραμματισμός σε περιφερειακό επίπεδο δεν είναι αρκετός γιατί πρέπει να γίνει και σε τοπικό επίπεδο. Υπάρχουν ορεινές περιοχές εντελώς εγκαταλελειμμένες που δεν έχουν καμία προοπτική να ξεφύγουν από αυτήν την εγκατάλειψη. Άρα πρέπει να υπάρξουν κάποιοι τοπικοί πόλοι ανάπτυξης. Κάπως έτσι: Ναι στον περιφερειακό προγραμματισμό, αλλά και στις τοπικές ζώνες ανάπτυξης. Αυτά, δηλαδή, που προωθεί και η νέα πολιτική αγροτικής ανάπτυξης. Ευχαριστώ.

Ερώτηση από το ακροατήριο (5)

Καταρχάς θα ήθελα να φανερώσω την ιδιότητά μου. Εργάζομαι στην Στατιστική Υπηρεσία, πρώην ΕΣΥΕ, νυν ΕΛΣΤΑΤ. Ήμουν ο τελευταίος προϊστάμενος των περιφερειακών λογαριασμών, εμείς δηλαδή που βγάζαμε τα δεδομένα τα οποία στέλναμε στην Eurostat επί σειρά ετών. Το αναθεωρημένο σύστημα περιφερειακών λογαριασμών το είχαμε ετοιμάσει πριν πολλά χρόνια (αυτά που ανέφερε ο κύριος Κουκολιάς). Τώρα έχω άλλο αντικείμενο, τους περιβαλοντικούς λογαριασμούς και τους δείκτες αειφόρου ανάπτυξης. Αντιλαμβάνεστε ότι τα ερωτήματά μου είναι σχετικά με αυτά τα δύο πράγματα.

Η πρώτη μου ερώτηση είναι καθαρά τεχνική και απευθύνεται στον κύριο Κουκολιά. Κατά πόσο αυτό το απηρχαιωμένο σύστημα διοικητικής διαίρεσης της χώρας μας σε 13 περιφέρειες, που βασίζεται κυρίως στις επιθυμίες κάποιων πολιτικών των αρχών της δεκαετίας του 1980, έχει επηρεάσει την απορρόφηση κονδυλίων, τον σχεδιασμό προγραμμάτων ανάπτυξης, αυτό που εμείς οι περιφερειακοί οικονομολόγοι λέμε «τοπικότητα της ανάπτυξης»; Και κατά πόσο αυτή η απηρχαιωμένη διαίρεση της χώρας μας έχει συμβάλει στο παρελθόν να χάσουμε πόρους;

Ενθυμείστε πολλοί από εσάς πριν μερικά χρόνια, πριν επτά περίπου χρόνια από σήμερα, σε κάποιο αντίστοιχο συνέδριο του Συνδέσμου Ελλήνων Περιφερειολόγων είχα παρουσιάσει ένα σχήμα διαίρεσης της χώρας σε δώδεκα περιφέρειες συν μια. Βέβαια αυτό δεν προβλήθη-

κε από τον τύπο. Μόνο το περιοδικό «Δημόσιος Τομέας» είχε αφιερώσει μια σελίδα, καθώς και τα πρακτικά, βέβαια, του Συνεδρίου. Οι Περιφέρειες αυτές τις οποίες είχα προτείνει τότε μείωναν το ποσοστό 75% που είναι το κριτήριο βάσει του οποίου μια περιφέρεια θεωρείται πλούσια ή φτωχή. Θέλω επίσης να πω ότι αυτή η εργασία ήταν εργασία της ΕΣΥΕ, του τμήματος Περιφερειακών Λογαριασμών της Διεύθυνσης Εθνικών Λογαριασμών, το οποίο συνέβαλε στην απορρόφηση των πόρων στην χώρα μας κατά 75% , πλην Ηπείρου που ήταν 10 μονάδες παραπάνω. Σήμερα το βλέπετε όταν πηγαίνετε στην Ήπειρο: οι πινακίδες που έχουμε υποχρέωση ακόμα να στήνουμε στα έργα. Έχω κρατήσει για ενθύμιο ορισμένες για το προσωπικό μου αρχείο.

Η ερώτησή μου είναι σαφής. Κατά πόσο αυτό το απηρχαιωμένο σύστημα επηρεάζει την απορρόφηση πόρων στο ΕΣΠΑ, επηρέασε στα ΚΠΣ και κατά πόσο ένα άλλο σύστημα διοικητικής διεύθυνσης της χώρας μας θα μπορούσε να ωφελήσει περισσότερο τον τόπο μας; Αυτή είναι η μια ερώτηση. Η άλλη ερώτηση είναι η εξής: Όταν χρησιμοποιούμε αυτόν τον όρο «αειφόρος ανάπτυξη», τι ακριβώς εννοούμε; Καταρχάς η διεθνής κοινότητα μέχρι σήμερα δεν έχει διατυπώσει ούτε καν ένα σαφή ορισμό, τι είναι η αειφόρος ανάπτυξη. Και βεβαίως θα ήθελα να συμπληρώσω αυτό που είπε ο κύριος Φυντανίδης ότι πάντα οι Έλληνες στην ιστορία τους είχανε διαρκείς εμφύλιους πολέμους, ιδίως μετά από περίλαμπρες νίκες. Μετά το 1912-13, το 1916, είχαμε εθνικό διχασμό: δύο κράτη (κράτος Αθηνών, κράτος Θεσσαλονίκης). Ευχαριστώ πολύ. Αναμένω τις απαντήσεις σας.

Κ.Κουκολιάς:

Όταν πρωτοπροσλήφθηκα στο υπουργείο, επειδή έτυχε να έχω μια άλλη είδους παιδεία σε κάποιο πανεπιστήμιο της αλλοδαπής, προσπάθησα να ‘δω τι είναι η έκθεση που έβγαζε η Γενική Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών (τότε υπαγόταν στο υπουργείο μας). Έπαιρνα λοιπόν τα φυλλάδια ανά τρίμηνο και καθόμουνα σαν καλός μαθητής, αφού είχα και ορισμένους από τους παρευρισκόμενους ως καλούς καθηγητές. Μου έκανε εντύπωση ότι κατέληγε η έκθεση αυτή ανά τρίμηνο σε έναν δείκτη και ο δείκτης αυτός έλεγε «εξάρτηση της χώρας». Και δεν μπορούσα να καταλάβω τι ήταν αυτός ο δείκτης «εξάρτηση της χώρας». Τον είχαν φτιάξει ακαδημαϊκοί, συνάδελφοί σας. Προσδιόριζε το ποσοστό του δανείου ή του χρέους που κάθε φορά όφειλε η χώρα τόσο σε επίπεδο τριμήνου όσο και έτους. Όταν ερώτησα γιατί υπάρχει αυτός ο δείκτης στους ειδικούς λογαριασμούς, μου είπαν ότι όταν φτιάχτηκε το υπουργείο μας και οι εθνικοί λογαριασμοί ανήκαν στην αρμοδιότητά μας, είχε επιβάλει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο το

1955, την παρουσίαση μιας τέτοιας έκθεσης. Όταν η αρμοδιότητα συντάξεως των εθνικών λογαριασμών μετεφέρθη από το υπουργείο μας στην ΕΣΥΕ και την Eurostat, η έκθεση και ο δείκτης σταμάτησαν να βγαίνουν. Άρα ως μελετητής σταμάτησα να έχω συνέχεια του δείκτη εξάρτησης της χώρας.

Το σύστημα διαιρέσεως της χώρας δεν είχε γίνει στη βάση μελέτης των 13 περιφερειών. Είχε ξεκινήσει με επτά περιφέρειες, εν συνεχεία εννιά (ανάλογα με τις πολιτικές διαστάσεις και τα ποσοστά ψήφων; δεν ξέρω πως) και κατέληξε στις 13. Επιστημονικά δεν μπορούσαμε να τις συνδυάσουμε για να κάνουμε τον στρατηγικό σχεδιασμό. Έτσι συνεργαζόμασταν τότε με το ΙΠΑ της Παντείου, με τον κύριο καθηγητή. Για αυτό ανέφερα προηγουμένως ότι επινοούσαμε σκηνοθεσίες. Πριν ξεκινήσει λοιπόν το ΕΣΠΑ, βλέποντας τα προβλήματα απορροφητικότητας που υπήρχαν στο 3^{ο} ΚΠΣ, βασιζόμενοι σε αποτελέσματα της ΕΣΥΕ (ίσως του τμήματός σας των Περιφερειακών Λογαριασμών) κάναμε ως υπηρεσία μια πρόταση: Να γίνει ένας επανασχεδιασμός των περιφερειών, όχι μόνο για την απορρόφηση αλλά και για την αναπτυξιακή στρατηγική σχεδίαση. Τότε απεφασίσθηκε (για αυτό όταν έγινε η παρουσίαση προηγουμένως από τον κύριο Προδρομίδη των αξόνων του ΕΣΠΑ, είδατε ότι αντί να έχουμε 13 ΠΕΠ έχουμε πέντε) να συνενωθούν ορισμένες περιφέρειες προκειμένου να απαρτίσουν ένα επιχειρησιακό πρόγραμμα με δύο λογικές: (α) Να επιτύχουμε ο μέσος όρος του κατά κεφαλήν εισοδήματος να μπορέσει να ικανοποιήσει, δηλ. να είναι κάτω από το 75%, και αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί τα κονδύλια υπολογίζονται με αυτόν το δείκτη. (β) Διότι σε ορισμένες περιφέρειες οι αναλογίες του πληθυσμού σε σχέση με το εισόδημα έδιναν τρελά αποτελέσματα. Στατιστικά, αριθμητικά, δεν έβγαιναν τα νούμερα. Δυστυχώς, δεν έγινε κάποια μελέτη. Δηλαδή, δεν προσκλήθηκε από την τότε ηγεσία κάποιο ινστιτούτο, ένα ακαδημαϊκό ίδρυμα να βάλει κάτω τους λογαριασμούς τους δικούς σας και έτσι, πολύ πρόχειρα, φτιάχτηκε το ΕΣΠΑ με πέντε ΠΕΠ. Δεν νομίζουμε ότι είναι τα ΠΕΠ ή τα όρια είναι κατάλληλα.

Τώρα, επειδή οφείλω να μιλώ την γλώσσα της πραγματικότητας: Μετά τον σχεδιασμό του ΕΣΠΑ συνέβησαν διάφορες άλλες αλλαγές και τέλος έρχεται το νέο αυτοδιοικητικό σχέδιο, ο «Καλλικράτης». Θυμίζω μια έννοια: «Δημόσια Διοίκηση = Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών + Διεύθυνση Οικονομικών Υπηρεσιών.» Έτσι και δεν υπάρχουν αυτά τα δύο, δεν υπάρχει δημόσια διοίκηση. Όλα τα άλλα είναι αερολογίες. Έρχεται λοιπόν ο «Καλλικράτης», ο οποίος σχεδίασε κάτι υπέροχο, αλλά δεν μπήκε στην ουσία του θέματος. Και τι γίνεται τώρα; Αναμειγνύουμε όλες τις υπηρεσίες της περιφέρειας βασιζόμενες σε δύο αρχές: (α) τον αποκεντρωμένο Περιφερειάρχη και (β) τον Γενικό Γραμματέα, δηλαδή, τον εκλεγμένο/αιρετό της περιφέρειας και τον διορισμένο. Έχουμε 13 περιφέρειες με επτά αποκεντρωμένους. Τίποτα δεν συμπίπτει από τα όρια αυτά.

Δεν ξέρω αν σας ικανοποίησα με την απάντηση που έδωσα. Η πολυπλοκότητα που υπάρχει αυτήν την στιγμή είναι τέτοια που… Τι να πω; Αν δεν υπήρχε το Πληροφοριακό Σύστημα… Για να σας περιγράψω, φανταστείτε πρώτα το σύνολο των εκχωρήσεων. Ο κοινοτικός κανονισμός υποχρεώνοντας το κράτος-μέλος να απλοποιήσει τις διαδικασίες είναι σαν να του ορίζει «περιφέρεια και πρόγραμμα». Όμως εμείς έχουμε πέντε προγράμματα, πέντε σχηματισμούς στα προγράμματα που δεν συμπίπτουν με τον «Καλλικράτη». Οι αποφάσεις λαμβάνονται ποικιλοτρόπως. Αυτό σημαίνει ότι έχουμε συστήματα εκχωρήσεων που θυμίζουν άσκηση *sudoku* και καλούνται οι διαχειριστικές υπηρεσίες, της ΜΟΔ που ανέφερα, οι ειδικές υπηρεσίες κάθε φορά να διαθέτουν ένα *ad hoc* πληροφοριακό σύστημα για να ξεμπλέκουν αυτό το πράγμα. Άρα έχουμε καθυστέρηση και εξαιτίας αυτού του λόγου.

Ο προηγούμενος ομιλητής

Συγγνώμη. Δεν κάνω διάλογο, αλλά πολύ φοβούμαι επειδή είναι σοβαρό το θέμα αυτό, για την πορεία του ΕΣΠΑ. Είναι πολύ αυστηρή η ΕΕ αυτήν την στιγμή έναντι της χώρας μας για πολλούς και διαφόρους λόγους. Νομίζω ότι αυτό θα μας οδηγήσει κάπου στο δικαστήριο, στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Διότι πρέπει η ανάπτυξη όλων των προγραμμάτων μας να είναι σύμφωνη με τις βαθμίδες NUTS που έχουμε διαιρέσει την χώρα μας.[4] Διαφορετικά, νομίζω αντίκειται σε κάποιους κανονισμούς.

Κ.Κουκολιάς:

Οι κατανομές σε επίπεδα NUTS 1 και NUTS 2 υπάρχουν και τηρούνται.

Σχόλιο από το ακροατήριο (6)

Θέλω να κάνω μια πρόταση, αν μπορώ. Ασχολούμαι με το θέμα. Είμαι σύμβουλος στα θέματα κρατικών ενισχύσεων στην Διαχειριστική Αρχή Ανταγωνιστικότητος και Επιχειρηματικότητος και εκεί συνεχώς βλέπω ότι το βασικό πρόβλημα που έχουμε σήμερα είναι ένα πάρα πολύ αυστηρό πλαίσιο κρατικών ενισχύσεων που δεν μας επιτρέπει, σε αυτή την κατάσταση της κρίσης, να δώσουμε απάντηση στα πάρα πολύ επείγοντα προβλήματα που υπάρχουν. Για να σας αναφέρω μόνο ένα, που ξέρω από την πράξη ως δικηγόρος, είναι ότι οι επιχειρήσεις που συνεργάζονται με το εξωτερικό δεν μπορούν να πάρουν πιστώσεις ούτε από τις ελληνικές τράπεζες, ούτε και οι συμβαλλόμενοι μαζί τους επιτρέπεται από τις δικές τους τράπεζες

[4] *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques* (NUTS) είναι ο κώδιξ των εδαφικών στατιστικών μονάδων (περιοχών και υπο-περιοχών) της ΕΕ, όπου οι χώρες υποδιαιρούνται σε καθορισμένες περιφέρειες, οι περιφέρειες σε νομούς ή κομητείες, οι νομοί σε δήμους και κοινότητες, οι δήμοι ή κοινότητες σε διαμερίσματα.

(παρέχοντας τις κατάλληλες εγγυήσεις) να συναλλαχτούν με ελληνικές επιχειρήσεις. Είναι κάτι τραγικό το οποίο καταβαραθρώνει την ίδια την βάση της ισότητας κανόνων ανταγωνισμού. Δεν ζητάμε να δοθεί κάποιο πλεονέκτημα στις ελληνικές επιχειρήσεις, αλλά να βρεθούν σε ένα ισοδύναμο επίπεδο συνθηκών ανταγωνισμού με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις στην Ευρώπη. Και όμως, αν κοιτάξετε τα πλαίσια κανόνων της Ε.Ε. περί κρατικών ενισχύσεων, σου επιτρέπουν να κάνεις κάτι απίστευτα πράγματα όπως π.χ., να πας πιο μπροστά από το επίπεδο περιβαλλοντικής αυτής προστασίας που υπάρχει στα μεταφορικά μέσα (και αυτό στο επιχορηγούν) ή σε άλλα ζητήματα που είναι εξωπραγματικά για την Ελλάδα. Αυτό λοιπόν που θα έπρεπε επειγόντως να ζητήσουμε από την ΕΕ είναι ένα ειδικό νομικό πλαίσιο, με τη χρήση νομικής βάσης που υπάρχει (αυτό είναι το καλό). Το άρθρο 107 παραγρ. 3 β της Συνθήκης για την Λειτουργία της ΕΕ επιτρέπει για την άρση σοβαρής διαταραχής της οικονομίας σε ένα κράτος μέλος, να θεωρηθεί ότι συμβιβάζονται οι κρατικές ενισχύσεις με την εσωτερική αγορά.. Και όμως, όλο αυτό το διάστημα δεν έχουμε χρησιμοποιήσει αυτή τη δυνατότητα. Είναι τραγικό. Πρώτον λοιπόν θέλω να πω αυτό: ότι πρέπει επειγόντως να το κάνουμε. Δεύτερον, να δώσω και μια εξήγηση σε αυτό το οποίο όλη η ομήγυρης είπε ότι είναι η κακοδαιμονία της Ελλάδος.

Νομίζω ένας πάρα πολύ σημαντικός φιλόσοφος και μελετητής, ο Παναγιώτης Κονδύλης, το έχει πει πολύ καθαρά. Είναι το γεγονός ότι δεν κατορθώσαμε ποτέ να κάνουμε μια πραγματική αστική δημοκρατία με θεσμούς. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την εποχή της ελληνικής επανάστασης βρεθήκαμε με ένα κράτος που ήταν βασισμένο στις πατριές και οι πατριές αυτές μετεξελίχθηκαν στο σημερινό (και όλο αυτό το διάστημα) ισχύον πελατειακό κομματικό κράτος. Αν δεν κατορθώσουμε να αλλάξουμε αυτό και να δημιουργήσουμε αστικούς θεσμούς με ρίζες (και μιλάω για υγεία, δικαιοσύνη, εκπαίδευση κ.τ.λ.) δεν θα μπορέσουμε να κάνουμε τίποτε. Διότι ακόμη και όταν υπάρχουν άνθρωποι με γνώσεις, βρίσκουν ειλικρινά σας το λέω, πολύ σοβαρά προβλήματα να κάνουνε τις γνώσεις τους χρήσιμες στην πατρίδα τους.

Συντονιστής

Αν μου επιτρέπετε, τίποτα δεν γίνεται τυχαία. Ούτε αυτό που είπατε, το πελατειακό σύστημα, οι κοτζαμπάσηδες κ.τ.λ. Δυστυχώς, εμείς εκτός του ότι ζήσαμε κάπου 800 χρόνια υπό κατοχήν Φράγκων και Οθωμανών, δεν βιώσαμε τους τρεις αιώνες της Ευρωπαϊκής Αναγέννησης και τον ένα αιώνα του Διαφωτισμού. Βγήκαμε από τα σκοτάδια της Τουρκοκρατίας, τα είδαμε, τα απορρίψαμε. (Φωνάζανε: «Κλείστε τις πόρτες να μην μπει το Ευρωπαϊκό μίασμα»). Είχαμε την εσωστρέφεια. Αυτό πληρώνουμε τώρα. Πίσω από όλα, πιστεύω αυτό είναι. Ή α-

νήκομεν εις την Δύσην, όπως έλεγε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ή δεν ανήκομεν. Τι να κάνομεν!

Ερώτηση από το ακροατήριο (7)

Ονομάζομαι Δημητρόπουλος. Θα ήθελα, μια και μιλάγαμε για το θέμα του εμφυλίου, έχοντας υπ' όψιν ότι την υπό-διαμόρφωση-Αμερικάνικη-Συμπολιτεία υπήρξε μια σύγκρουση Βορρά και Νότου, αντιλαμβάνεστε ότι κάποιοι λένε ότι η ανάπτυξη ενός τόπου είναι πόσο χρονικό διάστημα απέχει από τον εμφύλιό του. Η Αμερική πριν 150 έτη έκανε έναν εμφύλιο μεταξύ Βορρά και Νότου και υπερίσχυσε ο Βορράς. Στην υπό-διαμόρφωση-Ευρωπαϊκή-Συμπολιτεία υφίσταται μια σύγκρουση του ισχυρού οικονομικά Βορρά με τον φτωχό Νότο. Έχοντας την άποψη του κύριου Παπαδασκαλόπουλου ότι η πόλωση του κέντρου προς την περιφέρεια είναι η λύση, μήπως τελικά εδώ έχουμε αντιστροφή. Θα ήθελα πραγματικά την προσέγγισή του: Κατά πόσο, δηλαδή, και εδώ θα υπάρξει η νίκη του ισχυρού οικονομικά, χρηματιστηριακού Βορρά, έναντι του πολιτιστικά ισχυρού Νότου. Ευχαριστώ.

Α. Παπαδασκαλόπουλος

Και στην ερώτηση αυτή και στην τοποθέτηση της κυρίας Καραβέλη, προηγουμένως (βλ. 4η παρέμβαση), εγώ επιμένω, η ολοκλήρωση οδηγεί στην πόλωση, Όταν αίρεις όλα τα εμπόδια στα σύνορα, την οποιαδήποτε προστασία της οικονομίας, φτιάχνεις διευρωπαϊκά δίκτυα, αυτοκινητοδρόμους, στην ουσία φέρνεις πιο κοντά τις αγορές στις παραγωγικές συγκεντρώσεις και κυριαρχεί ο πιο ανταγωνιστικός. Δεν έχεις καμία άμυνα. Και μην το παίρνετε μόνο στην περίπτωση της Γερμανίας με τον Νότο: Εάν μπορέσουμε κάποτε να κάνουμε μια μελέτη, να απομονώσουμε τις όποιες επιδράσεις, την επίδραση της Εγνατίας οδού στην υπόλοιπη Κεντρική και Δυτική Μακεδονία σε σχέση με την Θεσσαλονίκη θα 'δούμε ότι η Εγνατία στην ουσία φέρνει την αγορά της Θεσσαλονίκης, φέρνει την παραγωγή της Θεσσαλονίκης δίπλα σε υποδεέστερες αγορές, σε υποδεέστερες παραγωγικές συγκεντρώσεις. Μετά από κάποια έτη θα μπορέσουμε να μετρήσουμε τι πραγματικά έγινε, αν η Θεσσαλονίκη απορρόφησε την υπόλοιπη Μακεδονία ή αν η Εγνατία έδωσε την δυνατότητα αυτοδύναμης ανάπτυξης σε επιμέρους μικρότερα αστικά κέντρα.

Και αυτό για τους πόλους, επειδή πάλι θίχτηκε προηγουμένως για την τοπική ανάπτυξη, θυμήθηκα το παράδειγμα της Βραζιλίας. Η Βραζιλία είχε το πρόβλημα με την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων στο κέντρο και προσπαθούσαν με προγράμματα τοπικής ανάπτυξης σε ορεινές περιοχές, αγροτικές περιοχές να αντιμετωπίσουν τον γίγαντα που λεγότανε Ρίο. Οπότε διατυπώθηκε μια άποψη: «Μόνο με διαμάντι κόβεται το διαμά-

ντι.» Μόνο αν φτιάξεις ισχυρούς πόλους ανάπτυξης, τότε θα μπορέσεις να αντιμετωπίσεις έναν κυρίαρχο που απορροφά την χώρα. Αυτή ήταν και η πολιτική που ακολούθησε η Γαλλία: Οι μητροπόλεις ισορροπίας να αντισταθμίσουν την ελκτική δύναμη του Παρισιού. Και μάλιστα στις μητροπόλεις ισορροπίας μια πολιτική που ξεκίνησαν από το 1980 και μετά δεν ήταν μόνο τα αντίβαρα στο Παρίσι. Εκεί είχαν τρία *project*, τρία προγράμματα, τρία σχέδια για πόλους ανάπτυξης, το Στρασβούργο (Ευρω-πόλος), η Λυόν (βιομηχανικός Ευρωπαϊκός πόλος) και Μασσαλία (Ευρω-λιμένας). Δηλαδή οι Γάλλοι δεν ασχολήθηκαν μόνο με το πως να ξαναμοιράσουν την πίττα της Γαλλίας καλύτερα σε όφελος της περιμέτρου. Θέλησαν να πατήσουν πόδι στην Ευρώπη. Πως τα κέντρα ανάπτυξης, οι πόλοι ανάπτυξης, θα απορροφήσουν παραγωγικές δυνάμεις από την υπόλοιπη Ευρώπη. Κάτι που δεν κάνουμε εμείς στην Θεσσαλονίκη επιθετικά, κάτι που δεν κάνουμε στην Θράκη και το Αιγαίο αμυντικά. Νομίζω η πολιτική των πόλων ανάπτυξης είναι μια σημαντική πολιτική.

Έχουμε με τους εκπροσώπους του *φυσικού σχεδιασμού*, μια αντιπαράθεση σε αυτό το θέμα. Όσοι ασχολούνται με το φυσικό σχεδιασμό ισχυρίζονται ότι οι πόλοι ανάπτυξης ήταν μια μόδα της δεκαετίας του 1960 που πέθανε. Ο πόλος ανάπτυξης, το ισχυρό δυναμικό κέντρο, δεν είναι μόδα, δεν πεθαίνει. Είναι προωθητική δραστηριότητα, είναι στρατηγικές υποδομές, είναι εξωτερικές οικονομίες, είναι η ίδια η φύση της οικονομίας. Υπάρχουν και αυτό που πρέπει να κάνουμε είναι να τους αξιοποιήσουμε επ' ωφελεία της ανάπτυξης. Και νομίζω ότι είναι από τα βασικά εργαλεία, τα δυναμικά αναπτυξιακά κέντρα: οι μητροπόλεις, ο ρόλος της Θεσσαλονίκης στην νοτιοανατολική Ευρώπη, της Αθήνας στην ανατολική Μεσόγειο και όπου μπορέσουμε να πάμε. Θέλει έναν άλλον σχεδιασμό, μια άλλη στρατηγική.

Συντονιστής

Μάλιστα. Δεν τελειώσαμε; Τι λέτε; Να τελειώσουμε ή όχι;

[Πολλοί απαντούν. Κάθε ένας λέει κάτι διαφορετικό.]

Παρακαλώ…

Ι. Χαλικιάς

Έναν νέο δεν ακούσαμε. Ένα νέο παιδί δεν ακούσαμε.

Α. Παπαδασκαλόπουλος

Εκτός από εμάς.

[Ακολουθεί γενική θυμηδία.]

Ερώτηση από το ακροατήριο (8)

Γεια σας. Είμαι από τους φοιτητές του κυρίου Προδρομίδη. Θα ήθελα να κάνω μια πιο απλή ερώτηση από όλους τους προηγούμενους. Θίχτηκε το θέμα τον τελευταίο ενάμιση χρόνο (έχει ακουστεί πάρα πολύ στις εφημερίδες και στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα) αυτό για την φιλοσοφία του Έλληνα, για το πώς σκέφτεται και για το πώς εργάζεται. Το θίξατε και εσείς πριν και είπατε ότι δεν έχει αλλάξει ή έχει αρκετά αρνητικά. Τον τελευταίο καιρό πάντως έχουν γίνει κάποια θετικά βήματα, όπως στην ΑΣΟΕΕ όταν έμαθα ότι υπήρχαν φοιτητές που οργανωθήκαν κατά της κατάληψης χάρηκα για αυτό και νομίζω είναι ένα ενθαρρυντικό βήμα. Πιστεύετε λοιπόν ότι μετά από τόσα χρόνια υπάρχει περίπτωση, σε λίγους μόλις μήνες, να αλλάξει τόσο γρήγορα η φιλοσοφία του Έλληνα ώστε να μπορέσει να διασωθεί η χώρα;

Α. Παπαδασκαλόπουλος

Επειδή με προκάλεσε η ερώτηση, η φιλοσοφία του Έλληνα δεν θα αλλάξει και δεν πρέπει να αλλάξει. Ο σοφότερος των Ελλήνων, ο Πρωταγόρας, είπε το περίφημο «Πάντων μέτρο άνθρωπος εστί.» Ο ελεύθερος πολίτης είναι το κέντρο του κόσμου. Φτιάχνει την κοινωνία, την πατρίδα, τις δομές στα μέτρα του. Αυτή είναι η φιλοσοφία. Είναι η διαφορά της ελληνικότητας από την αντίληψη που υπάρχει σε άλλες χώρες, το *Deutschland* über *alles*,[5] ή ότι «δεν μας ενδιαφέρει αρκεί να είμαστε μια φάλαγγα, δεν μας ενδιαφέρει που πηγαίνουμε αρκεί να πηγαίνει η φάλαγγα ίσα». Η νοοτροπία του Έλληνα δεν αλλάζει. Είναι αυτή και αυτή πρέπει να μείνει. Αυτό τον διαφοροποιεί από άλλους λαούς, από άλλες κοσμοαντιλήψεις, αν θέλετε, εδώ και χιλιάδες έτη. Το θέμα είναι ποιες είναι οι μεταρρυθμίσεις, ποιες είναι οι δομές που θα αξιοποιήσουν αυτήν την νοοτροπία, αυτόν τον δυναμισμό, αυτήν την ατομική δύναμη.

Ι. Χαλικιάς

Συμφωνώ απολύτως με τον συνάδελφο.

Σχόλιο από το ακροατήριο (9)

Πάνω σε αυτό το τελευταίο που είπατε, ότι η νοοτροπία του Έλληνα δεν πρέπει να αλλάξει. Πώς το συνδυάζετε αυτό με την τοποθέτηση, προηγουμένως, του κυρίου Κουκολιά. Η αντιφατική δομή μετά τον «Καλλικράτη» που οφείλεται; Πιστεύετε ότι το συγκεκριμένο πρακτικό πρόβλημα που έθιξε ο κύριος Κουκολιάς έχει σχέση με αυτήν την νοοτροπία ή οφείλεται

[5] «Η Γερμανία υπεράνω όλων.» Στίχος από την πρώτη στροφή θουρίου του 19ου αιώνα (αργότερα, εθνικού ύμνου της Γερμανίας) που καλούσε για την ένωση των γερμανοφώνων κρατιδίων της κεντρικής Ευρώπης. Από το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και εξής, η εν λόγω στροφή απαλείφτηκε από τον εθνικό ύμνο.

σε πολιτικές επιλογές ή σε τεχνική ανικανότητα κάποιων υπηρεσιακών παραγόντων; Έχει σχέση με την νοοτροπία ή με άλλες αιτίες;

Α. Παπαδασκαλόπουλος

Δεν νομίζω ότι έχει σχέση το ένα με το άλλο. Το γεγονός ότι ο Έλληνας θεωρεί ότι ως πολίτης μπορεί να σχεδιάσει, μπορεί να επηρεάσει, μπορεί να βγει μπροστά, δεν έχει σχέση με κακοδαιμονίες, με έλλειψη κουλτούρας διοίκησης, με έλλειψη κουλτούρας προγραμματισμού, με έλλειψη δομών.

Κ.Κουκολιάς:

Επειδή σε πολλά σημεία που αναφερθήκαμε δεν δημιουργήσαμε, αν θέλετε, και αυτήν την αισιόδοξη νότα που απαιτείται και τουλάχιστον εκ μέρους μου, ήθελα να σας πω ότι χαίρομαι ιδιαίτερα διότι το 1983 είχα συνεργαστεί με έναν Γενικό Γραμματέα Έρευνας και Τεχνολογίας, τον Λευτέρη Οικονόμου, και υποβάλαμε τρία *projects* στην ΕΟΚ και δημιουργήσαμε τα τρία Ιδρύματα *Τεχνολογίας* και *Έρευνας* (ΙΤΕ): της Κρήτης, της Πάτρας και της Θεσσαλονίκης. Μετά από 15-20 έτη, ενώ η Αθήνα και ο «Δημόκριτος» δεν είχαν ενδιαφερθεί (πρόβλημά τους), μαθαίνω ότι η Microsoft προσλαμβάνει το ΙΤΕ Κρήτης ως αποκλειστικό προμηθευτή σε τεχνολογία υψηλότατου επιπέδου και τεχνογνωσία (*know how*). Δηλαδή, η Κρήτη παρείχε στην Microsoft, έναντι αμοιβής. Αυτό σημαίνει ότι οι ερευνητές του ΙΤΕ Κρήτης δεν είχαν ανάγκη να παίρνουν τον μισθό τους από το κράτος, αλλά είχαν καταστεί πλουσιότεροι και ποιοτικά όπως να το κρίνουμε. Μετά από 20 έτη, σε διαγωνισμούς που γίνηκαν σε κοινοτικό επίπεδο και σε διεθνές το ΙΤΕ Κρήτης έγινε και αποκλειστικός, θα έλεγε κανείς, προμηθευτής «know how» σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στην συνέχεια μαθαίνω ότι φτιάχτηκε η εταιρία τηλεφωνίας Forthnet. Άρα υπάρχει μέσα μας. Εκείνο που θέλω να πω είναι ότι πρέπει να συγκεράσω ίσως και την λογική του κύριου Παπαδασκαλόπουλου, ίσως γιατί εγώ δεν είμαι πολύ προς το «marketing» σε σχέση με άλλες λογικές. Θεωρώ ότι πρέπει να αποκτήσουμε έναν ανταγωνιστικότερο τρόπο και μια λειτουργία.

Το 1981 μας προειδοποίησαν στον πρωτογενή τομέα για το τι θα συμβεί και μας λέγανε: «Σε είκοσι έτη θα σταματήσει η επιδότηση του καπνού, σε 22 έτη θα σταματήσει η άλλη επιδότηση κ.ο.κ. Αλλά τι σας λέμε; Σας δίνουμε αυτά τα χρήματα όχι να ανοίξετε καζίνο στην περιφέρεια και να αγοράσετε οχήματα 4x4, αλλά για να αλλάξετε καλλιέργειες, να προσλάβετε μελετητές και να σας ’πουν μήπως η καλλιέργεια ρόδων ή ροδιού ή του άλφα ή του βήτα είναι πιο συμφέρουσα.» Γιατί η Ελλάς είναι μοναδική λόγω του ήλιου, λόγω του εδάφους και του υπεδάφους. Καλλιέργειες θα μπορούσαν να φέρουν στην χώρα χρήματα τόσα όσα δεν θα

ήταν ανάγκη να φέρουν. Συνεπώς, όλοι μας πρέπει να καταβάλουμε μια προσπάθεια. Μπορεί οι μέρες που περνάμε να αποτελέσουν ένα κίνητρο για να αλλάξουμε, θα έλεγε κανείς, μια νοοτροπία. Είναι δυνατόν να διαπρέπουμε στα δυσκολότερα αντικείμενα και να μην μπορούμε να οργανώσουμε μια υπηρεσία που θα αναλάβει την εφαρμογή ενός «Καλλικράτη»;

Και έρχομαι στον «Καλλικράτη». Ο ΟΟΣΑ πληρώθηκε εδώ και πέντε έτη για να μας κάνει μια μελέτη Διοικητικής Μεταρρύθμισης. Ας πάρουμε τα αποτελέσματα και μετά ας κάνουμε τις επόμενες κινήσεις. Αλλά να γίνουν κινήσεις. Να γίνουν τεχνοκρατικά. Εγώ σας λέω πρακτικά το εξής: Δεν με ενδιαφέρει με βάση ποια λογική φτιάχτηκε η αποκεντρωμένη διοίκηση σε επτά περιοχές. Δεν μπορώ να την ελέγξω, δεν μπορώ να καταλάβω γιατί επτά και όχι οκτώ ή εννιά. Δεν έγινε κάποια μελέτη; Οι 13 παραδοσιακές περιφέρειες οι οποίες υπήρχαν, ούτε αυτές προέκυψαν κατόπιν μελέτης και προσέγγισης από κάποια πανεπιστημιακά ή ερευνητικά ιδρύματα για να ξέρουμε αν πρέπει να είναι 13, οκτώ ή εννέα. Γιατί τώρα εγώ, ως υπάλληλος της περιφέρειας τάδε να έχω υπόλογο και υπεύθυνο διατάχτη τον αποκεντρωμένο, ενώ τον προγραμματισμό μου να μου τον κάνει ο αιρετός. Εγώ πώς μπορώ να λειτουργήσω; Έχουμε κάποια διοίκηση αλλά την φορτώνουμε και με διάφορα άλλα σχήματα. Λοιπόν, θεωρώ ότι σε όλα πρέπει να δοθεί μια λύση.

Μετά το ΕΣΠΑ, η επόμενη περίοδος που θα ακολουθήσει δεν θα διαθέτει τόσο υψηλούς πόρους και θα είναι στοχευμένη στο λεγόμενο «Ε-2020», δηλαδή καινοτομία, περιβάλλον και διάφορα άλλα ζητήματα στα οποία εκεί έχουμε αδυναμίες, έτσι.

Είδατε ότι η Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ), κατά την άποψή μου λάθος (και έχω γράψει πολλά ενημερωτικά για αυτό, δεν έχω πρόβλημα να τα αναφέρω δημοσίως) είναι συνδυασμένη, συνυφασμένη με την παραγωγή. Δεν θέλω να υποτιμήσω το ακαδημαϊκό κατεστημένο…

Ι.Χαλικιάς:

Πείτε τα. Πείτε τα.

Κ.Κουκολιάς:

Όμως τι δουλειά έχει να μπλέξει ΓΓΕΤ που μου την πήρανε από το Υπουργείο Ανάπτυξης και την πήγανε στο Υπουργείο Παιδείας; Χάθηκε! Μηδενική απορρόφηση η ΓΓΕΤ σήμερα. Ποιος θα λύσει το πρόβλημα αυτό; Δεν θέλω να μπω σε άλλες λεπτομέρειες άλλα όταν έχεις μπροστά σου παραδείγματα καθηγητών επιπέδου Λευτέρη Οικονόμου (σας την ανέφερα) που αφήσανε ιστορία….

Εγώ θυμάμαι ότι όταν πήγαινα στην Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, επειδή η άλλη μου η ειδικότητά μου είναι υπηρεσιακός ερευνητής, έπρεπε να υποστηρίξω ινστιτούτα μικροβιοτεχνολογίας και δεν καταλάβαινα τίποτα. Μόλις έλεγα εκεί έξω το όνομα του Οικονόμου, ότι το έργο το προωθούσε ο Οικονόμου, μου έλεγε ο Ολλανδός, ο δύσκολος, ο έτσι και ο αλλιώς «approved» (εγκρίνεται). Άρα πρέπει να διακρίνουμε τις δυνατότητες και τι πρέπει να αλλάξει. Η Παιδεία να αλλάξει. Συγγνώμη που το λέω σε ακαδημαϊκούς. Πλέον η παιδεία του «ήξης αφίξης» τέλος. Στόχοι κ.τ.λ.

Πρόδρομος Προδρομίδης (Γενικός Γραμματεύς του Συνδέσμου Υποτρόφων)

Για τον λόγο αυτό ήρθαμε εδώ και προσκαλέσαμε και έχουμε και στο ακροατήριό μας και νέους και φοιτητές. Για να μάθουμε και να μάθουν και για να αρχίσουμε να αλλάζουμε πράγματα.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εσάς για την συμμετοχή σας, καθώς και τους εκλεκτούς μας καλεσμένους μας, τους συνομιλητές και τον συντονιστή, που μας μετέφεραν τις γνώσεις, εμπειρίες και απόψεις τους. Έχουμε πολλά να σκεφτούμε και όσοι από εσάς θέλετε να συνεχίσουμε αυτήν την συζήτηση, ας το κάνουμε απολαμβάνοντας και ένα μικρό κέρασμα που μας περιμένει μόλις βγούμε από την αίθουσα. Επίσης, όσοι επιθυμούν μπορούν να αφήσουν τα καρτελάκια τους ή να παραθέσουν τα στοιχεία τους στην γραμματεία που ευρίσκεται στον ανοιχτό χώρο, έξω από την αίθουσα, ώστε να έρθουμε εμείς σε επαφή μαζί σας.

Κλείνοντας, θέλουμε να ευχαριστήσουμε το Ίδρυμα Ωνάση που αγκάλιασε αυτήν την εκδήλωση, στα πρόσωπα του Προέδρου, κυρίου Αντώνη Παπαδημητρίου, και του Αντιπροέδρου, κυρίου Ιωάννη Ιωαννίδη, που μας ετίμησε με την παρουσία του. Ακόμα, θέλουμε να ευχαριστήσουμε την Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών που παραχώρησε αυτήν την όμορφη αίθουσα, τους ανθρώπους του Ιδρύματος και της Στέγης και όλα τα μέλη του Συνδέσμου Υποτρόφων που με ζήλο εργαστήκαν για αυτήν την εκδήλωση. Ιδιαιτέρως, δε, θα ήθελα να ευχαριστήσω και να ευχαριστήσουμε την Διευθύντρια του Ιδρύματος, κύρια Έφη Τσιότσου, την Μυρτώ Δαρούσου από την Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών και πολύ ιδιαιτέρως την Χαρά Σύρου για τον προσωπικό της μόχθο.

[Η αναφορά των ονομάτων συνοδεύεται από θερμό χειροκρότημα.]

Τώρα, παρακαλώ, ας περάσουμε έξω, να κεραστούμε και να συζητήσουμε.